

'Flissinga'. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de historische kern van Vlissingen

Walcherse Archeologische Dienst

Colofon

'Flissinga'. Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart van de historische kern van Vlissingen.

Walchers Archeologisch Rapport 8
WAD-Projectcode VLIS-07-007

Auteur
B. Silkens, B.H.F.M. Meijlink & V. van Looveren

Afbeeldingen
WAD tenzij anders vermeld

Autorisatie—B.H.F.M. Meijlink

Uitgegeven door
Walcherse Archeologische Dienst
Postbus 70
4330 AB Middelburg
Tel: 0118-67 88 03
Fax: 0118-62 80 94
e-mail: b.meijlink@middelburg.nl

ISBN: 978-90-78877-08-0

Vlissingen, december 2008

Omslag
Vlissingen op het schilderij van Segaers (1669). Bron: MuZEEum

© Walcherse Archeologische Dienst, december 2008

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De WAD aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoud

Administratieve gegevens

1 Inleiding

- 1.1 Aanleiding van het onderzoek
- 1.2 Ligging van het onderzoeksgebied
- 1.3 Doel van het onderzoek
- 1.4 Werkwijze

2 Geologie en bodem

3 Historisch kader

4 Historische kaarten

- 4.1 Voor 1550
- 4.2 Jacob van Deventer -- 1550
- 4.3 Adams -- 1585
- 4.4 Blaeu -- 1640
- 4.5 Hattinga en Franz -- 1750
- 4.6 Kadasterkaart 1832
- 4.7 Kuyper 1875
- 4.8 Na 1875

5 Straatnamen

6 Verstoringen

- 6.1 Tweede Wereldoorlog
- 6.2 Heropbouw, sanering en nieuwbouw
- 6.3 Schatgraverij

7 Archeologie

- 7.1 Onderzoeksgeschiedenis
- 7.2 Bekende archeologische waarden

8 Verwachtingsmodel en -kaart

9 Beleids- en advieskaart

Literatuur

Bijlagen

Administratieve gegevens

Soort onderzoek:	Verwachtingskaart /beleidsadvieskaart
Provincie:	Zeeland
Gemeente:	Vlissingen
Plaats:	Vlissingen
Toponiem:	historische kern
Coördinaten plangebied:	z 29062/384787; n 29156/385869; o 29715/385400; w 28397/385520
Oppervlakte plangebied:	ca. 835000 m ²
Kadastrale gegevens:	niet van toepassing
Kaartblad:	48C
CIS-code. Archis II:	29814
Opdrachtgever:	Gemeente Vlissingen Paul Krugerstraat 1 4382 GV Vlissingen
Bevoegd gezag:	Gemeente Vlissingen Namens deze: B.H.F.M. Meijlink Walcherse Archeologische Dienst (WAD) Hofplein 16 4330 AB Middelburg e-mail: b.meijlink@middelburg.nl
Beheer en plaats van documentatie:	Zeeuws Archeologisch Archief (ZAA) Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ) Postbus 49, 4330 AA Middelburg Beheerder: dhr. J.J.B. Kuipers Tel.: 0118-670870, fax: 0118-670880 e-mail: jjb.kuipers@scez.nl
Beheer en plaats van vondsten :	niet van toepassing
Complextype :	stadskern
Autorisatie:	Drs. B.H.F.M. Meijlink Senior archeoloog WAD
ISBN-nummer	978-90-78877-08-0

1. Inleiding

BELANGRIJK BERICHT!!! Het in hoofdstuk 9 beschreven beleid werd in 2016 geactualiseerd. Voor de laatste richtlijnen verwijzen wij u naar de website van de Walcherse Archeologische Dienst (www.archeologiewalcheren.nl) of de website van de gemeente Vlissingen

1.1 Aanleiding voor het onderzoek

In 2006 werd bij vaststelling van de Nota Archeologische Monumentenzorg Walcheren een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor Walcheren opgesteld. Deze is gebaseerd op de Archeologische Monumentenkaart (AMK), de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) en enkele historische kaarten, in combinatie met bekende archeologische vindplaatsen. Deze kaart geeft voor de stedelijke kernen echter een te algemeen beeld. De kernen staan op de Archeologische Monumentenkaart aangeduid als AMK-terreinen van (zeer) hoge waarde. Hierbij wordt echter geen rekening gehouden met de meer gedetailleerde invulling van de verschillende gebieden in de stad en met eventuele latere verstoringen.

Daarom is door de Walcherse Archeologische Dienst (WAD) besloten om voor deze kernen een meer gedetailleerde en genuanceerde archeologische verwachtingskaart op te stellen om, indien nodig, op basis daarvan het beleid bij te sturen. Dit loopt parallel met de ambities van de provincie Zeeland, die voor de vervaardiging van de kaarten de nodige subsidies heeft vrijgemaakt.

De studie is uitgevoerd in 2007 en 2008 door drs. V. van Looveren (interim WAD) en drs. B. Silkens (veldarcheoloog WAD). Speciale dank gaat hierbij uit naar Ad Tramper en Adri Meerman van het Gemeentearchief van Vlissingen die een wezenlijke bijdrage geleverd hebben aan het verzamelen van de nodige gegevens. Ook willen we Wilbert Weber van het MuZeeum bedanken voor het ter beschikking stellen van zijn onderzoeksgegevens.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Onderhavig rapport en verwachtingskaart heeft als onderwerp de oude stadskern van Vlissingen. Hiermee wordt het gebied bedoeld dat binnen de vesting Vlissingen, opgeheven in 1860, gelegen was. Het totale gebied heeft een oppervlakte van ca. 838000 m² (fig. 1).

1.3 Doel van het onderzoek

Het archeologisch bureauonderzoek is uitgevoerd binnen het kader van het Walchers archeologiebeleid, zoals dat in het begin van 2006 is vastgesteld in de Nota Archeologische monumentenzorg Walcheren. Uitgangspunt van het archeologiebeleid is het streven in het kader van de archeologische monumentenzorg naar een optimaal behoud en beheer van het archeologisch erfgoed. De doelstelling van het Walchers beleid is bijgevolg in eerste plaats het veiligstellen van archeologisch waardevolle vindplaatsen (behoud in situ).

Dit onderzoek heeft tot doel een verwachtingsmodel op te stellen voor de aanwezigheid en de mate van conservering van archeologische resten in de oude stadskern van Vlissingen. De resultaten van dit onderzoek en het verwachtingsmodel liggen aan de basis van de besluitvorming omtrent eventuele stappen binnen het archeologische onderzoeksproces, die voorafgaand aan of gelijktijdig met bodemingrepen moeten worden genomen.

De volgende onderzoeksvragen zijn opgesteld voor het plangebied:

Wat is naar verwachting de omvang, ligging, aard en datering van de archeologische waarden in de historische kern van Vlissingen op basis van historische kaarten?

In welke mate zijn deze waarden verstoord door recente graafwerkzaamheden, waaronder kelders, (paal)funderingen en infrastructurele werkzaamheden?

In welke mate zijn deze waarden verstoord door overblijfselen uit de Tweede Wereldoorlog, waaronder bunkers, schuilkelders en bominslagen?

Welke zones zijn in het verleden reeds archeologisch onderzocht of vrijgegeven voor archeologisch onderzoek?

Kunnen er binnen het onderzoeksgebied bepaalde zones met een specifieke archeologische verwachting worden afgebakend?

In welke mate kan straatnamen- en archiefonderzoek een bijdrage leveren voor het afbakenen van deze verwachtingszones?

Kunnen er op basis van de afgebakende verwachtingszones en de Walcherse onderzoeksagenda specifieke selectiecriteria worden uitgewerkt voor toekomstig archeologisch onderzoek?

Voor dit onderzoek is geen afzonderlijk Programma van Eisen geschreven. Het onderzoek is uitgevoerd conform de "Handleiding Programma's van Eisen Zeeland" en de richtlijnen van de RCE.

1.4 Werkwijze

Om tot een degelijk verwachtingsmodel en een advies voor vervolgstappen te komen, is het bureauonderzoek overeenkomstig de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) 3.1 als volgt opgebouwd: In hoofdstuk 1 wordt de aanleiding voor en het doel van het onderzoek en de afbakening van het plan- en onderzoeksgebied (KNA 3.1 LS01 en LS02). Ook wordt in dit hoofdstuk kort ingegaan op het beleidskader waarbinnen het archeologisch onderzoek valt en de geraadpleegde bronnen. Vervolgens worden in hoofdstuk 2 de geologische en bodemkundige waarden belicht (KNA 3.1 LS04). In hoofdstuk 3 wordt het historisch kader bondig weergegeven en in hoofdstuk 4 wordt op basis van historische kaarten per periode een specifieke verwachting voor de aanwezige archeologische waarden opgesteld. Hoofdstuk 5 schetst de resultaten van een beperkt straatnamenonderzoek en in hoofdstuk 6 worden de mogelijke verstoringen uit het verleden in kaart gebracht. In hoofdstuk 7 en bijlagen zijn de bekende archeologische waarden uit archeologisch en niet-archeologisch onderzoek opgenomen (KNA 3.1 LS03 en LS04), waarna in hoofdstuk 8 een gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel wordt opgesteld en advies voor eventuele vervolgstappen (KNA 3.1 LS05). In hoofdstuk 9 tot slot wordt deze verwachtingskaart vertaald in een beleidsadvieskaart.

Ten behoeve van het bureauonderzoek zijn de volgende bronnen geraadpleegd:

Adressen (al dan niet digitaal)

- ARCHIS (AMK, IKAW, onderzoeken en waarnemingen)
- FlexiWeb Vlissingen (topografie, kadastragegevens en luchtfoto's)
- Geoweb/CHS (Cultuurhistorisch Hoofdstructuur Provincie Zeeland)
- Zeeuws Archief (historische kaarten, foto's, bouwtekeningen, kadastrale minuut)
- Zeeuwse Bibliotheek (beeldbank)
- Gemeentelijk Archief Vlissingen (GAV) (historische kaarten, foto's, bouwtekeningen, kadastrale minuut)
- Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland/ Zeeuws Archeologisch Archief

Historische kaarten

- Kaart van Domisse
- Kaart van Vlissingen (minuut en netkaart) van Jacob van Deventer uit 1550
- Kaart van Vlissingen van Adams uit 1585

- Kaart van Vlissingen van Blaeu uit 1640
- Kaarten van Vlissingen van Hattinga en Franz uit 1750
- kadastrale minuut van Vlissingen uit 1832
- Stadsplattegrond van Vlissingen uit 1875, 1886, 1893, 1907 en 1937 (www.dewoonomgeving.nl, www.kuijsten.de/atlas/vlissingen, GAV en Zeeuws Archief)

Aardwetenschappelijke kaarten

- de geomorfologische kaart van Nederland (1:50.000)
- geologische kaart van Nederland, RGD (1:50.000), Zeeuwsch-Vlaanderen
- geologische kaart van Nederland, RGD (1:250.000), Zeeland. Holoceen.
- bodemkaart van Nederland door Bennema & Van der Meer (1:50.000)

Voornaamste literatuur: zie literatuurlijst achteraan.

Fig. 1 Vlissingen en omgeving op de topografische kaart. Het onderzoeksgebied staat rood weergegeven.

Fig.2 Overzichtskaart van Walcheren met Vlissingen rood omkaderd.

2. Geologie en bodem

Tot voor kort hanteerde men in Nederland een geologisch model, opgesteld in de jaren '60 van de vorige eeuw. De laatste jaren is er, door toename van sedimentologische kennis een grote omwenteling gekomen in de benaming van lithostratografische begrippen die in dit model gebruikt werden. Benamingen als 'Afzettingen van Calais' en 'Afzettingen van Duinkerke' raakten in de loop der tijd gekoppeld met een specifieke periode, een koppeling die in het geheel niet strookt met de realiteit. In werkelijkheid bleken de statische afzettingen een zeer dynamisch gebeuren dat regionaal grote verschillen kent in datering. Er werd dan ook gekozen de oude benamingen terzijde te schuiven en nieuwe, meer neutrale begrippen te gaan hanteren. De afzettingen van Calais vallen nu onder het Laagpakket van Wormer en de afzettingen van Duinkerke onder het Laagpakket van Walcheren (Weerts2006).

De oude stadskern van Vlissingen is op de aardwetenschappelijke kaarten niet gekarteerd. Extrapolatie van de gegevens

leidt tot de volgende conclusies:

Op de geologische kaart van Nederland 1:50.000, Blad Walcheren (Rijks Geologische Dienst) ligt de oude kern van Vlissingen in een zone met code DO.2, Afzettingen van Duinkerke II (Laagpakket van Walcheren) op Hollandveen op Afzettingen van Calais; (Laagpakket van Wormer) eventueel bedekt met minder dan 2m Jonge duinen strandzanden; of mogelijk Afzetting van Calais (Laagpakket van Wormer) hier ontwikkeld als klei, eventueel op basisveen.

Op de bodemkaart van Bennema en Van der Meer kan de historische kern van Vlissingen zeer waarschijnlijk gesitueerd worden in een brede noordwest-zuidoost georiënteerde zone met zandige oude kreekruggronden (Mok1) (fig. 3). Net als alle historische kernen op Walcheren zal ook Vlissingen gesticht zijn op deze getij-inversieruggen die een hogere en bijgevolg drogere positie in het land innamen. Verder kan rekening gehouden worden met zeekleigronden, kalkrijke poldervaaggronden en zwarte zavel.

Fig.3 Vlissingen en omgeving op de bodemkaart van Bennema en Van der Meer. De oude kern is niet gekarteerd.

3. Historisch kader

3.1 Steentijden

Tot op heden is er nog weinig bekend over Steentijd-bewoning op Walcheren. In de omgeving van Vlissingen werd slechts 1 vondst, een neolithische kling, bij bouwwerkzaamheden gedaan net ten noorden van het Scheldeterrein. De voornaamste verklaring voor het ontbreken van vondsten uit deze periode is grote dieptes van de Pleistocene pakketten op Walcheren (tot circa 25 meter), waarop mogelijke steentijdbewoning kan worden gesitueerd. Enkel in het zuidelijke deel, en met name rond Vlissingen, kan het Pleistocene niveau al op 4 of 5 meter worden aangetroffen en is de kans aanwezig voor het aantreffen van bewoningssporen uit de Steentijd (Fischer1997). Er moet hierbij wel rekening gehouden worden met de mogelijkheid dat getijdenwerking een deel van deze Pleistocene toppen heeft geërodeerd en bijgevolg eventuele resten uit de Steentijd heeft verspoeld.

3.2 Uitgestrekt veenmoeras in de Bronstijd

Uit de Bronstijd zijn evenmin vondsten bekend. Ook op de rest van Walcheren ontbreken vondsten uit deze periode. Vanaf ca. 4500 v. Chr. was in Walcheren door stijging van de zeespiegel een uitgestrekt veenmoeras aanwezig. De weinig aantrekkelijke woonomstandigheden die Walcheren hiermee in die periode te bieden had, is wellicht 1 van de oorzaken van het ontbreken van bewoning in de Bronstijd.

3.3 IJzertijd- en Romeinse bewoning op de hogere delen in het veen

Vanaf de *IJzertijd* begon het veen te ontwateren en werd bewoning opnieuw mogelijk. Deze moet vooral gezocht worden op hogere delen van het veen, in de buurt van ontwateringsgeultjes.

Er zijn in Vlissingen echter nog geen resten uit de IJzertijd aangetroffen. Een verklaring zou een groot kreeksysteem, later de getij-inversierug waarop de stad Vlissingen gebouwd is, kunnen zijn die het onderliggend veen en bijgevolg de mogelijk aanwezige IJzertijdresten heeft weggespoeld. Een tweede oorzaak is vermoedelijk de grote zelneringsindustrie (zoutwinning) die Vlissingen in de Middeleeuwen gekend heeft. Hierbij zijn grote delen van het Hollandveen en de daarop aanwezige bewoningsresten door veenontginning (moertering) verstoord (Weerts2006). Daar waar de top van het Hollandveen niet geërodeerd of verstoord is, kunnen nog wel bewoningssporen aangetroffen worden.

Opgavingen te Ellewoutsdijk hebben echter aangetoond dat bij intensieve moertering niet a priori mag worden uitgegaan van een totale vernietiging van oudere bewoningssporen. De Middeleeuwer bleek hier immers geen voorliefde te hebben voor 'verstoorde' veenpakketten en ontgon enkel het onverstoorde veen. Dit resulteerde in kleine 'eilandjes' met bebouwing uit de IJzertijd en Romeinse Tijd tussen de moerteringskuilen (Sier2003 & vanderHeijden2006). Bijkomend heeft onderzoek aan de Sportwal te Vlissingen (Silkens2008a) aangetoond dat er zich mogelijk langs de randen van de kreekruigen nog intacte veenpakketten bevinden. De mogelijkheid bestaat dat de Middeleeuwer bij het ontginnen van het veen eerst de randen van de kreek opzocht voor hij met graafwerkzaamheden begon. In de randzones, waar de erosieve werking van de kreek geen diepgaande impact heeft gehad, lijkt dus ook de invloed van de mens door deze ontginningsstrategie kleiner te zijn. Of deze handelswijze ook op de rest van Walcheren terug te vinden zijn, moet toekomstig onderzoek uitwijzen.

De (inheems) *Romeinse* bewoning bevond zich op dezelfde (soort) locaties als de bewoning uit de IJzertijd. Ook deze zijn dus waarschijnlijk door de moertering grotendeels verstoord, maar rekening

moet gehouden worden met soortgelijke situaties als bij Ellewoutsdijk. In Ritthem en Koudekerke zijn wel bewoningssporen uit deze periode bekend en elders in en rond Vlissingen komen ook losse vondsten voor die wijzen op Romeinse bewoning in de streek Trimpe Burger1997).

Na de Romeinse periode vinden we een hiaat in de bewoning van Walcheren. Deze is te verklaren door de transgressies die het Laagpakket van Walcheren vormen.

3.4 De ringwalburg van Oost-Souburg

Pas in de 8e eeuw werd bewoning opnieuw mogelijk. De *Vroeg Middeleeuwse* bewoning komt vooral voor op de kreekruggen gevormd binnen het Laagpakket van Walcheren. Van deze bewoning zijn echter nog nauwelijks sporen bekend

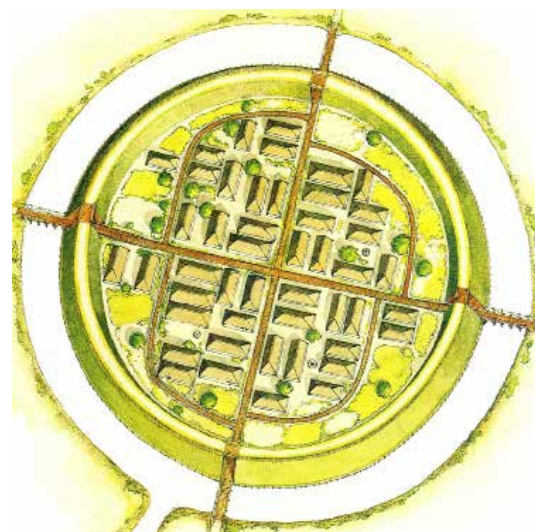

Fig.4 Reconstructie van de ringwalburg van Oost-Souburg met centrale assen en vier toegangspoorten.

Bron: Bloemers1998

Ook worden ringwalburgen aangelegd om de plaatselijke bevolking te beschermen tegen de invallen van de Vikings die vanaf 800 n. Chr. Walcheren teisterden. In de onmiddellijke omgeving van Vlissingen, te Oost-Souburg, werd omstreeks 875 n. Chr. begonnen met de aanleg van een ringwalburg. Deze had enkel een verdedigende functie die bij gevaar (vijanden, overstromingen,...) als toevluchtsoord dienst deed. In vreedstijd was de burg doorgaans onbewoond. Vanaf 1000 n. Chr. werden de ringwalburgen

Fig.5 De Spaanse citadel te Antwerpen. Van de gelijkaardige citadel te Vlissingen zijn geen afbeeldingen bekend.

als verdedigingswerken opgeheven en bebouwd (van Heeringen1995; Polderman2003).

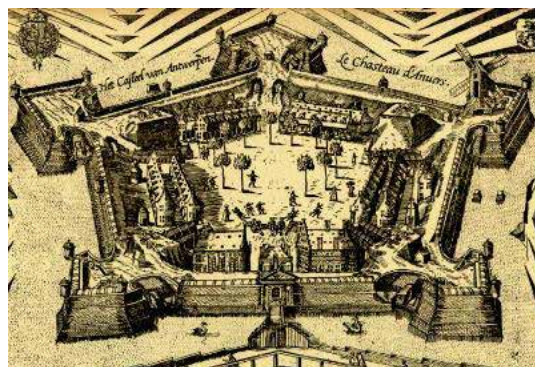
3.5 Oud en Nieuw Vlissingen

De eerste vermelding van Vlissingen vinden we in de *Late Middeleeuwen*, meer bepaald 1235. Het gaat hierbij echter om een klein visserdorpje met een meer noordelijke ligging dat in 1264 "Oud-Vlissingen" zal worden genoemd (Meerman2005, p. 21).

Zuidelijk van het dorp ontwikkelt zich de zelnering. In 1304 wordt Nieuw-Vlissingen voor het eerst vermeld bij de aanleg van de Voorhaven, Koopmanshaven en Achterhaven. In 1308 wordt ook de St-Jacobskerk gebouwd. Vanaf 1315 krijgt Vlissingen stadsrechten. Dankzij een bloeiende handel met Engeland en Frankrijk wordt de bestaande haven te klein. In 1433 wordt daarom een nieuwe haven (de Engelse haven) aangelegd. Door invallen van concurrerende steden blijkt het nodig de stad te versterken. Dit gebeurt in de laatste decenia van de 15e eeuw. Aan de landzijde wordt, langs de huidige Walstraat een aarden wal aangelegd en aan de zeezijde wordt een muurwerk gebouwd. De gevangenistoren is een restant van de poort die zich op deze plek bevond (de Ridder2004, p.3-9; Meerman2005, p. 21-25)

3.6 Alva en Willem van Oranje

Om de onrusten omtrent de beeldenstorm in 1566 de kop in te drukken wordt de hertog van *Alva* naar de Nederlanden

gestuurd. Hij ziet het strategisch belang van Vlissingen en begint de bouw van een citadel om de stad onder controle te houden. Echter, voordat deze voltooid is, verdrijven de Vlissingers in 1572 de Spanjaarden. Illustratief hierbij is de veroordeling van Don Pacheco tot de galg (Meerman2005, p. 29).

De stad krijgt meer rechten van *Willem van Oranje* en groeit. In 1581 wordt de Pottehaven aangelegd en ook aan de andere zijde van de Engelse en Pottehaven komt nu bewoning tot stand. Een nieuwe omwalling wordt aangelegd, waarin twee bastions van de citadel van Alva opgenomen worden (de Ridder2004, pp. 9-19. Meerman2005, pp. 23-31).

Fig. 6 Het stenen gewelf, vermoedelijk van een 17e-eeuwse sluis.

Over de citadel van Alva bestond, door het ontbreken van betrouwbare afbeeldingen of beschrijvingen, steeds grote onduidelijkheid. Hoe zag deze er precies uit? Werd ze ooit volledig voltooid? Waar was de citadel precies gelegen?

Bij recente rioleringswerken ter hoogte van de Stenen Beer en de Hendriksstraat werden geen resten van de hier verwachte citadel aangetroffen. De mogelijkheid werd toen geopperd dat enkel de oostelijke bastions voltooid waren en na het verdrijven van de Spanjaarden in de nieuwe omwalling werden opgenomen. Een andere mogelijkheid was dat de veronderstelde ligging van de citadel op basis van historisch kaartmateriaal onjuist is.

Recent onderzoek in augustus 2008 door de Walcherse Archeologische Dienst op het Scheldeterrein toonde echter aan dat er een derde verklaring was voor het ontbreken van gegevens omtrent de citadel. Tijdens het onderzoek werd een deel van het noordwestelijke bastion van de citadel en een deel van de wal en gracht in kaart

gebracht. De positie week weliswaar lichtjes af van de situering op basis van historisch kaartmateriaal, maar de grootste verrassing bleek de aard van de wal zelf te zijn. Anders dan de schaarse afbeeldingen doen vermoeden bleek de wal niet uit steen, maar uit opgeworpen zand- en kleipakketten te bestaan.

Ter hoogte van het noordelijke bastion werd een massieve bakstenen overgewelfde gang met een zware houten vloer gevonden. Het onderzoek naar de aard van deze constructie is nog volop aan de gang, maar op basis van archiefmateriaal gaat het vermoedelijk om een sluisconstructie van de pottekaai naar het dok. De bovenkant van dit gewelf lag een 1,5 meter onder het huidige maaiveld en het is dan ook zeer waarschijnlijk dat een soortgelijke aarden wal deze constructie heeft afgedekt.

Fig.7 De aarden wal van het bastion van Alva, duidelijk zichtbaar in het profiel als oplopende zand- en kleipakketten.

3.7 De Engelse en Franse heerschappij

Tussen 1585 en 1616 was Vlissingen een pandstad van de *Engelse* koningin Elizabeth. Tegen betaling verkregen de Staten-Generaal Engelse militaire steun tegen de Spanjaarden. Als onderpand voor deze betaling legde Engeland tijdelijk 'beslag' op Vlissingen, Brielle en fort Rammekens, allen economische sleutellocaties. In de steden werden Engelse garnizoenen geleverd., waarvoor in Vlissingen in 1593 de Engelse Kerk werd gebouwd. Rond 1609 worden de Dok- en Marinehaven gegraven. Hierdoor dient de omwalling te worden aangepast en wordt de Vesting Vlissingen gebouwd met acht bastions aan landzijde en vijf bolwerken aan het zeefront.

Fig.8 De achterzijde van de Slijkstraat op een foto uit 1945. De volledige straat werd verwoest door de bombardementen.

Bron: Zeeuwse Bibliotheek.

In 1795 wordt het Haags Verdrag getekend met de *Fransen*, die zich hierna heer en meester wanen in de stad. In 1807 wordt het grondgebied van de stad uitgebreid en worden daar forten en kroonwerken gebouwd. Deze blijken echter de aanval van de Engelsen in 1809 niet te kunnen weerstaan. De stad lijdt veel schade, o.a. het stadhuis brandt af. Als Napoleon enkele maanden later de stad opnieuw onder controle krijgt, worden nieuwe bastions en kroonwerken gebouwd. In 1814 trekken de Fransen weg en laten de stad berooid achter (de Ridder2004, pp. 19-24).

3.8 Nieuwe bloei in de 19e en 20e eeuw

Door de komst van de Marinewerf in 1815 trekt de Vlissingse economie weer aan. De grote werkgelegenheid leidt al snel tot huisvestingsproblemen, daar buiten de vesting geen bewoning toegestaan is. De vesting wordt in 1860 opgeheven. Ondanks een kleine economische terugslag door het wegtrekken van de Marinewerf naar den Helder, weet Vlissingen zich dankzij de afdamming van Het Sloe in 1871 en de aanleg van het Kanaal van Walcheren, twee binnenhavens, een buitenhaven, sluiswerken en een spoorverbinding met Bergen op Zoom snel te herstellen. Op het terrein van de Marinewerf vestigt zich de scheepswerf "De Schelde". Ook het toerisme komt op met de bouw van een badpaviljoen

en het Grand Hotel des Bains. De Boulevards ontwikkelen zich en buiten de kern verrijzen woonwijken.

In het begin van de 20e eeuw wordt het huidige uitzicht van de stad vastgelegd: in het oosten is plaats voor de havens en de industrie, het westen is gereserveerd voor wonen in parkachtige omgeving en

in het middengedeelte bevinden zich de arbeiderswijken. De Koopmanshaven, Achterhaven en Pottelhaven worden gedempt. De stad ontwikkelt zich en breidt uit.

Deze ontwikkeling wordt verstoord door het uitbreken van Wereldoorlog II. Langs de Vlissingse dijk worden talrijke bunkers en depots gebouwd. Gedurende 4 jaar heeft de stad te lijden onder de vele bombardementen en grote delen worden bijna volledig in puin gelegd, zoals te zien is op een foto uit 1945 genomen ter hoogte van de Slijkstraat. Open terreinen worden tot grote diepte verstoord door de inslagkraters van de bommen.

Na de bevrijding volgt een periode van heropbouw. Veel oude panden die hevig te lijden hadden gehad onder de oorlog worden gesloopt en vervangen door nieuwbouwwijken.

In de periode van 1960 tot 1970 vinden er saneringen plaats. Vele verpauperde panden moeten wijken voor nieuwe woon- en winkelgelegenheden. Vanaf 1970 tot op heden is er meer sprake van stadsvernieuwing.

Vlissingen - Historische kern

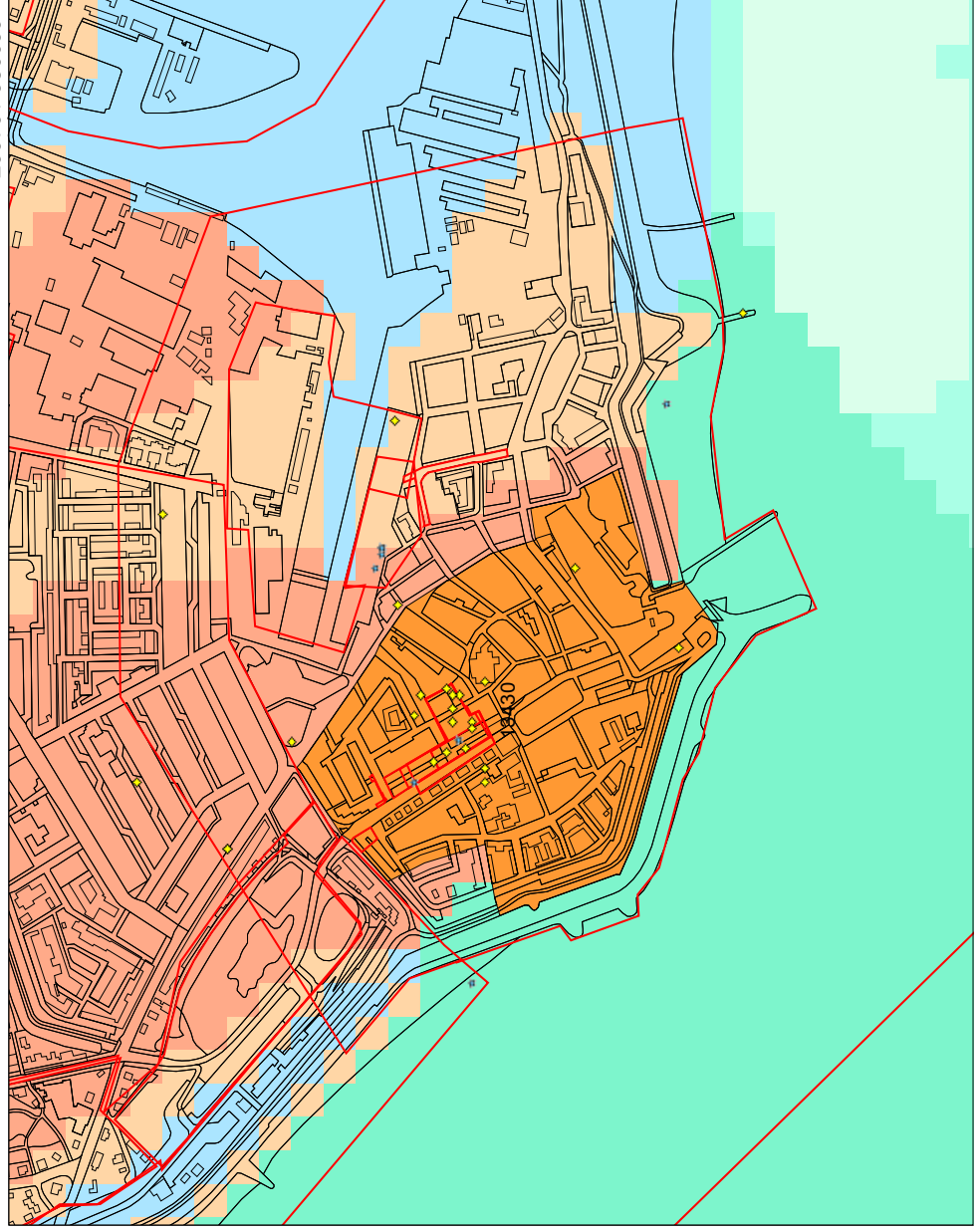
ARCHIS gegevens

29970 / 386039

23-09-2008
Walcherse Archeologische Dienst

Legenda

- VONDSMELDINGEN
- WAARNEMINGEN
- ONDERZOEKSMELDINGEN
- HUIZEN
- TOP10 (©TDN)
- MONUMENTEN
 - archeologische betekenis
 - archeologische waarde
 - hoge archeologische waarde
 - zeer hoge archeologische waarde
 - zeer hoge arch waarde, beschermd
- IKAW
 - zeer lage trefkans
 - lage trefkans
 - middelhoge trefkans
 - hoge trefkans
 - lage trefkans (water)
 - middelhoge trefkans (water)
 - hoge trefkans (water)
 - water
 - niet gekarteerd

0 100 m

28138 / 384543

Fig. 9 De oude kern van Vlissingen met gegevens uit het Archeologisch Informatiesysteem voor Nederland (ARCHIS)

4. Verwachtingskaart

Voorhetsamenstellenvande archeologische verwachtingskaart van Vlissingen kon beroep worden gedaan op talrijke historische kaarten en archiefbronnen. Na evaluatie van de betrouwbaarheid van de kaarten met medewerking van Ad Tramer van het gemeentearchief Vlissingen en onderlinge vergelijking is getracht om voor iedere belangrijke periode in de ontwikkelingsgeschiedenis van Vlissingen een kaart te selecteren.

De uiteindelijke selectie zijn de kaart van Van Deventer uit 1550, een Engelse kaart van Adams uit 1585, de kaart van Blaeu van rond 1640, de kaarten van Franz en Hattinga uit 1750, een kadasterkaart uit 1832, stadsplattegronden uit 1875, 1893 en 1937, de bommenkaart, een bunkerkaart en recente kadaster- en topografische kaarten. Voor de periode voorafgaand aan 1550 is geen kaartmateriaal beschikbaar. Voor dit tijdvak werden de kaarten van Domisse bekeken.

Fig.10 Vlissingen en Oud Vlissingen in de 16e eeuw, voor het eerst gedetailleerd opgetekend door Jacob van Deventer (ca. 1550).

Bron: Zeeuws Archief

Hieronder wordt telkens per kaart bekeken waar zich nieuwe bebouwing ontwikkeld tegenover de kaart ervoor.

4.1 Vóór 1550

Zoals hoger reeds gezegd is de bewoningsgeschiedenis van Vlissingen

voor de Middeleeuwen nagenoeg onbekend.

Voor de Steentijd zijn nog geen vondsten bekend. Wel is de kans op het aantreffen van vondsten uit deze periode net ter hoogte van Vlissingen het grootst. Het pleistocene dekzand, wat het toenmalige looppniveau was, bevindt zich hier slechts op 3-6 m diepte (vgl. de rest van Walcheren op 10-25m -MV) (Fischer1997). Bij grondverstoringen die met diepe bodemverstoringen gepaard gaan (bv. parkeerkelders, ondertunneling,...) bestaat dus een kans om deze oudste niveaus te raken. Vondsten uit de Bronstijd zijn niet waarschijnlijk gezien de zeer natte omstandigheden in die periode.

Resten uit de IJzertijd en Romeinse Tijd zijn ter hoogte van de historische kern van Vlissingen ook niet waarschijnlijk. enerzijds door de erosiewerking van de hiergelegen voormalige kreek en anderzijds door de intensieve Middeleeuwse moeraning (zoutwinning uit veen), die deze niveaus op grote schaal verstoord heeft.

In de Vroege Middeleeuwen wordt in Oost-Souburg een ringwalburg gebouwd tegen de invallen van vikingen. In de onmiddellijke omgeving van de burg moeten dus meerdere kleine boerengemeenschappen gevestigd geweest zijn. De eerste sporen hiervan werden bij recent archeologisch onderzoek aan de nieuwe N57 in de omgeving van Serooskerke aangetoond.

Vlissingen zelf ontwikkelde zich niet zoals Domburg en Middelburg uit deze ringwalburg, maar uit een klein vissersdorpje ten noordwesten van de latere stad Vlissingen. Dit oudste Vlissingen werd voor het eerst in historische bronnen vermeld in 1235 (Meerman2005, p. 21). Deze kern kreeg vanaf het ontstaan van het pre-stedelijk (Nieuw-)Vlissingen de

Fig.11 Vlissingen op het einde van de 16e eeuw, weergegeven op de kaart van Adams (1585).

Bron: Zeeuws Archief

naam Oud-Vlissingen. Dommisse plaatst Oud-Vlissingen in de buurt van de huidige watertoren, aan de Badhuisstraat en Koudekerkseweg. Op basis van de kaarten van Jacob van Deventer, Adams en Hattinga kan aangenomen worden dat deze situering vrij accuraat is.

Aan het begin van de 19e eeuw ontruimden de Fransen een groot gebied buiten de stad en werd hier alle bovengrondse bebouwing gesloopt. Massale bouwwerkzaamheden op het einde van de 19e eeuw in deze zone hebben mogelijke resten van dit oude Vlissingen vermoedelijk sterk aangetast.

In 1304 wordt ten zuidoosten van het oude dorp een 'Nieuw Vlissingen' gesticht, dat in 1315 stadsrechten krijgt en niet veel later later een kerk (de Ridder2004, pp. 4-9; Meerman2005, pp. 21-23). De eerste kaart dateert echter pas van 1550.

4.2 Jacob van Deventer – 1550 (minuutkaart)

Enn omwalling geeft het toenmalige grondgebied van de stad aan (fig. 10). In het

westen is deze wal te situeren op de locatie van de huidige Walstraat, ten noorden net boven de huidige Coosje Buskenstraat en dan net westelijk van de Spuistraat afbuigend naar het zuidwesten richting de Westpoort, waarvan de gevangenispoort nog een overblijfsel is.

Binnen de omwalling is quasi het gehele gebied als bebouwde zone aangegeven. Grote delen van het huidige stratenpatroon zijn al zeer herkenbaar aanwezig, waartussen aaneengesloten bebouwing voorkomt. Ook net buiten de Westpoort langs het Molenwater staan enkele huisjes getekend. Wel hebben vele van deze huizenblokken middenin nog een grote zone onbebouwd terrein. We moeten hierbij denken aan de tuintjes waarin zich ook waterputten en beerputten kunnen hebben bevonden. Verder is ook de Walstraat tussen de St-Jacobsstraat en Groenewoud, en tussen de Lange Zelke en de Scherminkelstraat onbebouwd.

4.3 Adams – 1585

Op de kaart van 1585 is de oude omwalling verdwenen en vervangen door een nieuwe versterkingswal (fig. 11). Hoewel op de kaart van Adams opgetekend als stenen structuur, heeft recent onderzoek aangetoond dat grote delen van deze omwalling in werkelijkheid slechts uit een aarden wal en gracht bestonden (zie par. 9.1). Op de locatie van de oude wal aan de westzijde van de stad is een nieuwe straat met aan beide kanten bebouwing zichtbaar.

Noordelijk van de Westpoort, achter een nieuwe straat, waar eerder de wal lag, is het Molenwater nog steeds aanwezig, doch in omvang geslonken. Hier is nu een gastenhuis en een gebouw van de Corps du Garde gebouwd. Meer zuidelijk zien we dat de Mosselmanstraat, die op de kaart van Jacob van Deventer stond weergegeven, nu dichtgebouwd wordt, zodat één groot woonblok ontstaat tussen de Breewaterstraat, Westerstraat, Westdijkhof en de Noordzeestraat. Ter hoogte van de Noordzeestraat is deze niet volledig volgebouwd en staan er slechts drie huizen. Ook de binnenzone van dit woonblok is grotendeels onbebouwd gebleven.

In het blok tussen de Bakkersgang, Slijkstraat, Breestraat en Molenstraat is nu ook het Waaigat als nieuwe straat op te merken met bebouwing aan weerszijden. Waaigat heeft tevens twee extra verbindingsstraatjes naar de Slijkstraat. Ook de Grote Markt is hier duidelijk op te merken. Tussen de Korte Zelke en de Scherminkelstraat is nu ook de Bussestraat tot ontwikkeling gekomen

Tussen de St. Jacobsstraat en het Groenewoud is de Weteringstraat ontstaan met bebouwing aan beide zijden en ook de Walstraat is hier nu bebouwd. Ten noordoosten van de Walstraat komt nu lintbebouwing voor langs de Wagenaarstraat, Walstraat en het Groenewoud; het woonblok tussen Groenewoud, Wilhelminastraat, Nieuwstraat en Walstraat; en het woonblok tussen Nieuwstraat, Wilhelminastraat, Zeilmarkt en Walstraat. Achter de tuinen, horende bij de lintbebouwing aan de Wagenaarstraat, Walstraat en Groenewoud, staat één gebouw aangegeven, ongeveer op de locatie van de

latere Engelse Kerk.

Aan de oostzijde van de Pottehaven en Engelse Haven komt nu eveneens bebouwing voor. Aan het huidige Arsenaalplein zien we lintbebouwing langs de kade en aan het noordelijke eind van de straatjes naar de Oranjedijk. Aan de Gravestraat, ter hoogte van de Korenstraat staat een groot huis aangegeven, zijnde het Prinsenhuis. Ten noorden hiervan is ook hier het huidige stratenpatroon al duidelijk herkenbaar met de Palingstraat, Koudenhoek, Flessenstraat, Korenstraat, Onderstraat en Paardenstraat. Vanaf de Paardenstraat liep toen nog een straatje in de richting van het Prinsenhuis. Het driehoekje dat met dit extra straatje ontstond was rondom helemaal volgebouwd. Ook de ander zijde van dit straatje, deze zijde van de Paardenstraat en de Palingstraat tussen Flessenstraat/Korenstraat en de Onderstraat/Paardenstraat stond vol lintbebouwing. Ook ten oosten van de Paardenstraat was de Palingstraat volledig bebouwd. In de andere straten bevonden zich enkele vrijstaande huisjes met veel onbebouwd terrein tussenin.

4.4 Blaeu – 1640 / Smallegange – 1696

De kaarten van Blaeu uit 1640 en die van Smallegange uit 1696 geven beide dezelfde situatie uit het begin van de 17e eeuw weer. Op de kaarten is de nieuwe stadsuitbreiding met de nieuwe vorm van de vesting en de nieuwe havenuitbreiding met de Dok- en Marinehaven te zien (fig. 12). Bij vergelijking met de kaart van Adams blijkt dat men voornamelijk aan de oostzijde van de stad nieuwe huizen bouwt. Ook wordt het meest noordelijke deel van de Achterhaven gedempt en bebouwd en wordt het woonblok, gelegen aan de noordzijde van de Scherminkelstraat langs de Coosje Buskenstraat in gebruik genomen.

Aan de Walstraat wordt de noordzijde volgebouwd met huizenblokken tussen diverse straatjes. Op de hoek van het Betje Wolffplein en de Aagje Dekenstraat zien we een groot gebouw dat de bocht van de 2 straten lijkt te volgen en aan de achterzijde

Fig.12 Vlissingen wordt in de loop van de 17e eeuw voor een tweede maal uitgebreid en omgeven door een vesting, zoals te zien is op de kaart van Bleau uit 1640.

Bron: Gemeente-archief Vlissingen

Fig.13 Vlissingen op de kaart van Hattinga (1750). De stad bereikt zijn maximale expansie binnen de nieuwe vesting.

Bron: Gemeente-archief Vlissingen

met pleintje uitkomt op de Marinehaven. Aan de overzijde van het Betje Wolffplein vinden we eveneens een gebouw, tegen de vesting aan. Het Hofje van Cornelia Quack, later de Zeemanserve, wordt in 1643 aangelegd op de voormalige zelkeheuvel.

Fig.14 Vlissingen op de stadsplattegrond uit 1875. Er zijn nauwelijks wijzigingen in de bebouwing ten opzichte van de kaart van Hattinga.

Bron: Zeeuws Archief

Ook de Kerkstraat verschijnt met bebouwing aan beide zijden en tegen de oostzijde van het terrein van de Engelse Kerk worden huizen gebouwd langs de voorloper van het Perrydokje. Aan de overzijde van het latere Perrydokje ontstaat een nieuw woonblok tussen de Koudenhoek en de Houtkade met daarin ook de voorloper van het latere Van Dishoeckhuis. De woonwijk ten zuiden hiervan rond de Palingstraat wordt volledig volgebouwd, met bebouwing naast het Prinsenhuis. Ook de Oranjestraat, Baljuwstraat en de andere straatjes tussen het Arsenaalplein en de Oranjedijk worden volledig bebouwd.

AandeoverzijdevandeDok-enMarinehaven wordt er gebouwd en er ontstaan enkele rijbebouwingen met achterliggende tuinen en nog enkele vrijstaande huisjes aan de straat tegen de vesting. In het noorden van de haven vinden we de huizenrij achter de werf.

4.5 Hattinga en Franz – 1750

Door de vesting rondom de stad zijn de mogelijkheden om uit te breiden zeer beperkt. Nieuwe bebouwing vinden we dan ook her en der in de stad op kleine lapjes grond die voorheen nog onbebouwd gebleven waren (fig. 13). Zo o.a. op de locatie van het Molenwater, op binnenterreinen van enkele woonblokken (hoewel hierin enkele verschillen zitten tussen de kaart van Hattinga en deze van Franz) en tegen de noordzijde van de St. Jacobskerk. De Dortsmanstraat ontstaat met aan beide zijde bebouwing, de bebouwing aan de oostzijde van de Engelse Kerk wordt uitgebreid en langs de Oranjedijk en de Landingsstraat worden enkele gebouwen ingepland. De Wijnbergsche Kade wordt volledig bebouwd en ook aan de overzijde van de Marine- en Dokhaven worden een aantal rijen huizen bijgebouwd. Op de

werf ten noorden van de Dokhaven is ook bebouwing aanwezig en de bebouwing op het Betje Wolffplein wordt uitgebreid.

4.6 Kadasterkaart 1832

Bij vergelijking tussen deze kaart en die van 1750 valt op dat slechts weinig nieuwe bouwlocaties in gebruik genomen zijn. Ondanks de huisvestingsproblemen, veroorzaakt door de grote werkgelegenheid bij het Loodswezen en de Marinewerf, en de door de vesting beperkte mogelijkheden om uit te breiden, merken we dat een aantal locaties die voorheen met huizen bebouwd waren, nu een militaire of economische functie gekregen hebben, zoals exercitiepleinen, magazijnen en een nieuwe windmolen. Mogelijk hadden de huizen hun woonfunctie verloren door de leegloop van de stad bij het uitbreken van de Engelse oorlog in 1809 of werden zij beschadigd bij de Engelse bombardementen (zoals ook het stadhuis).

De enige locatie waar nieuwe woningbouw heeft plaatsgevonden is op de plaats van de windmolen aan de Korte Zelke en aan de Zeemanserve. Twee andere nieuwe bouwlocaties zijn de Oude Timmerwerf waar een magazijn gebouwd werd en de hoek van de Gravestraat bij de Pottelhaven waar nu een kruitmagazijn gelegen was.

4.7 Stadsplattegrond 1875

Tussen 1832 en 1875 verandert er nagenoeg niets in de bebouwing van Vlissingen (fig. 14). Hier en daar verdwijnen enkele gebouwen (zoals de Engelse Kerk) en op de Scheldewerf komt wat bebouwing bij op een locatie die in de 17e eeuw reeds bebouwd was.

4.8 Na 1875

Vanaf 1886 verschijnen buiten de oude kern de eerste woonwijken en zien we in het oude stadsdeel weinig verandering in de bebouwing. De locatie van het voormalige Prinsenhuis staat op de kaart van 1893 ook als bebouwd aangegeven en dit geldt nu ook voor het gehele terrein waar vroeger het Molenwater lag. In 1907 worden de Achterhaven, Koopmanshaven en Pottehaven gedempt en de locatie van deze laatste wordt reeds snel volgebouwd.

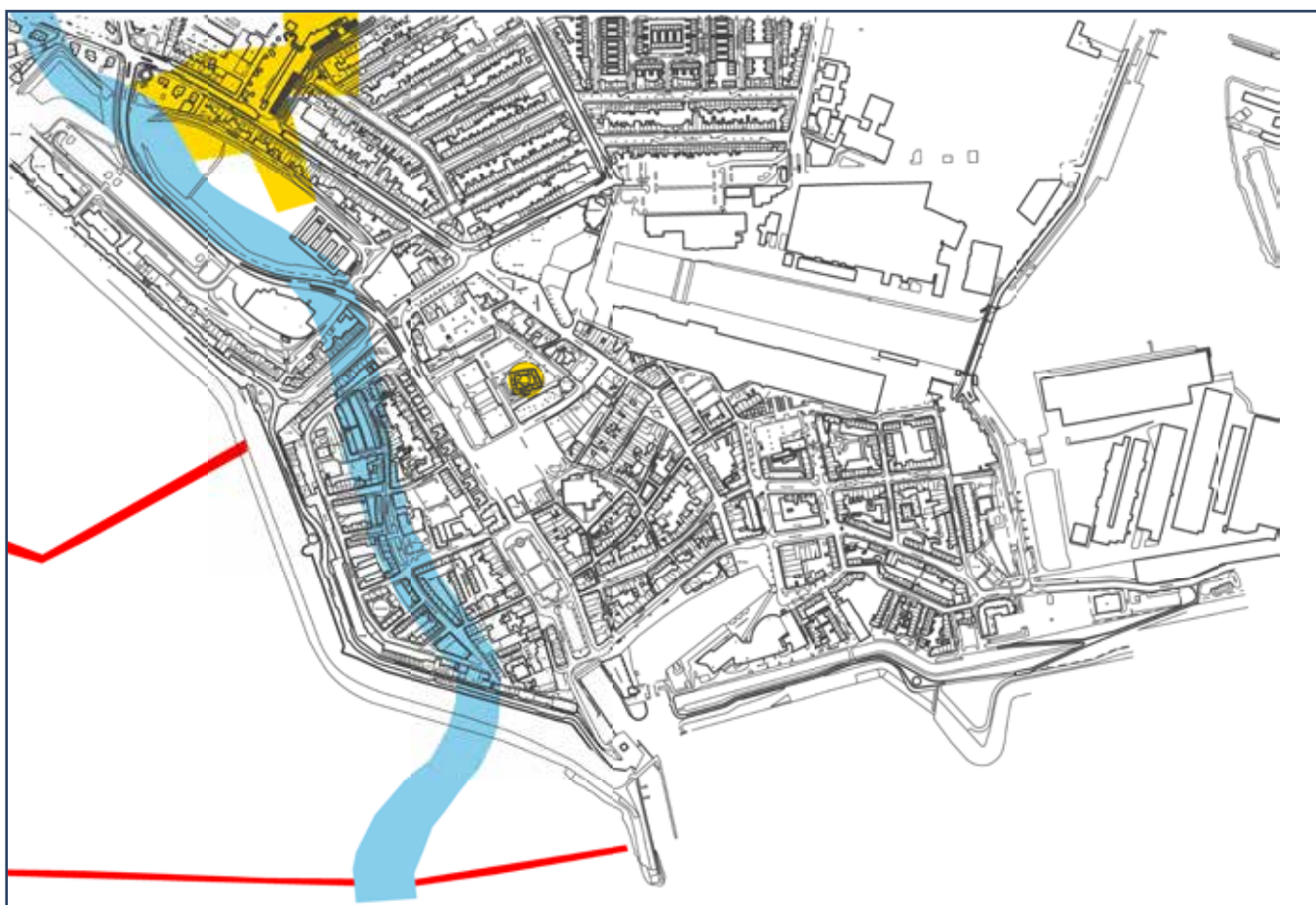
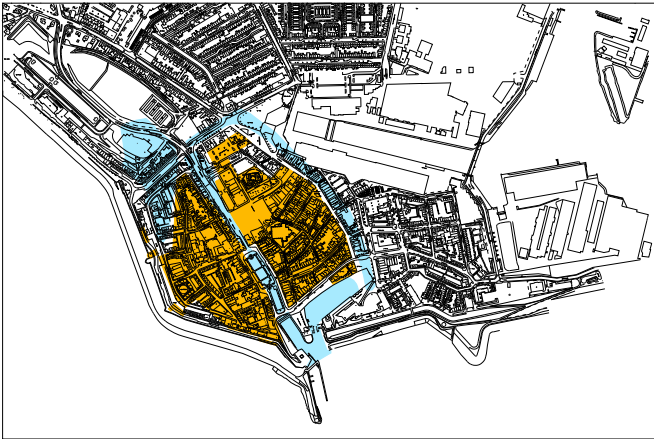
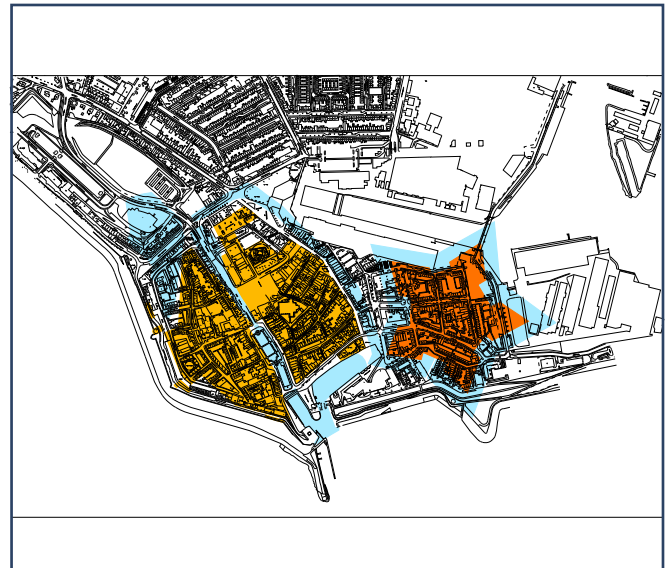

Fig.15 Oud-Vlissingen met de voormalige zelkeheugel (geel) en de oude haven (blauw) en bedijking (rood), ca. 1264. Bron: kaart van Domisse en Jo de Ridder (de ridder2004, bijlage 2, p. 226)

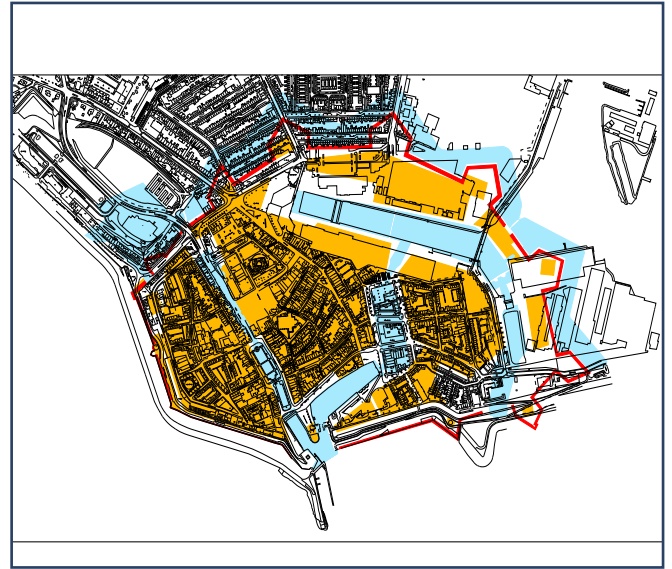
1550

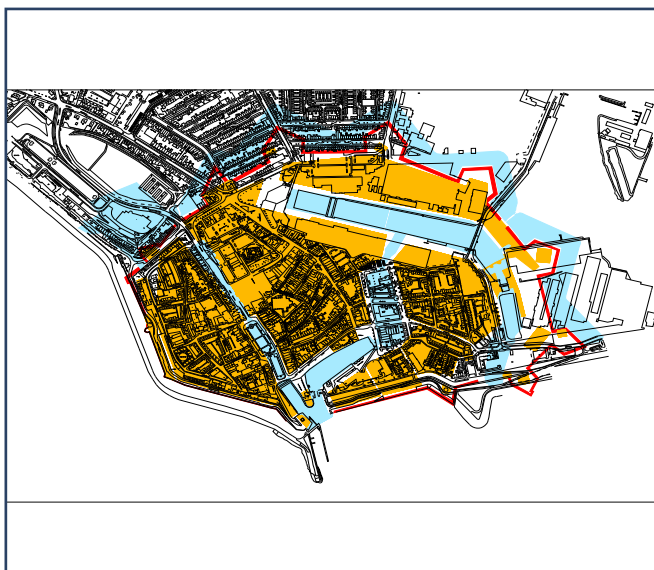
1572

1585

1640

1750

1875

Fig.16 Verwachtingskaarten van Vlissingen op basis van de kaart van Jacob van Deventer, Domisse, Adams, Bleau, Hattinga en stadsplattegrond uit 1875 (linksboven naar rechtsonder).

5. Straatnamen

Straatnamenonderzoek vormt een belangrijke bron voor het in kaart brengen van de verschillende bewoners- en beroepsgroepen binnen een stad. Pas in de 19e eeuw kregen straten officieel een naam, vaak de naam die de straat in de volksmond had. Deze volksmondnamen gaan terug op de ligging, de functie of een kenmerk die de straat had, een bepaald gebouw dat er stond, bepaalde persoon die er woonde, zoals Baljuwstraat en Prinsenstraat, of bepaald ambacht dat er werd uitgeoefend, zoals Bakkersgang en Vismarkt. Deze straatnamen veranderden in de loop der tijd door verandering van de situatie of door verbastering. Op basis van de gebruikte kaarten kon slechts een beperkt straatnamenonderzoek gedaan worden aangezien op het bestudeerde kaartmateriaal slechts de belangrijkste straten benoemd worden.

Voor de oude kern van Vlissingen heeft P.K. Dommisse reeds uitgebreid onderzoek uitgevoerd, waarbij de eerste vermelding in historische bronnen voor de meeste straatnamen werd teruggevonden:

- De meerderheid van de straatnamen in Vlissingen geeft een aanduiding van de ligging, kenmerk of gebouwen in de straat: Zuidstraat, Walstraat, Beursstraat, Oranjestraat, Schoolstraat, Kerkstraat, Slijkstraat, Breeewaterstraat, Begijnstraat, Gevangenisstraat, ...
- Enkele straatnamen geven ook meer informatie over de functie of de aanwezigheid van een bepaald ambacht in de straat: Bakkersgang, Koestraat, Wagenaarstraat, Vismarkt, Zeilmarkt, Hooikade, Houtkade, Bierkade, Schardijnkade, Korenmarkt, Paardenmarkt, Paardenstraat, Korenstraat, Wijnbergsekade, ...
- Een aantal straatnamen gaan terug op de naam (eigenaam of bijnaam) of functie van personen die in die straten gewoond hebben : Baljuwstraat, Hellebaardierstraat, Bussestraat, Prinsenstraat, Onderstraat

(Donderstraat), Dortsmanstraat, Bogaardstraat, ...

Voor de tweede categorie straatnamen is interessant aangezien deze een idee kunnen geven naar de te verwachten ambachtszones en de daaraan gekoppelde archeologische sporen. Zo lijkt het erg aannemelijk dat in de omgeving van de Bakkersgang de bakkerijen kunnen gesitueerd worden. De Koestraat, Vismarkt, Paardenmarkt en Paardenstraat in verband kunnen gebracht worden met vlees- en vishandel en de verkoop van dieren. Ook kunnen bepaalde laad- en loszones van specifieke handelswaar herleid worden uit de Hooikade, Houtkade, Bierkade, Wijnbergsekade, etc... De verwerking en opslag van deze goederen zal ongetwijfeld in de onmiddellijke nabijheid van deze straten hebben plaatsgevonden.

P.K. Dommisse vermeldt tevens enkele *lijnbanen* in de stad. Deze touwslagerijen bevonden zich in open lucht en werden gebruikt voor het vervaardigen van touw, doorgaans voor de scheepvaart. De lijnbanen bevonden zich:

- tussen Van Dishoekstraat – Lampsins- en Ruyterstraat: 1617 – 1909 (bij Scheldewerf gevoegd)
- Betje Wolffplein – Van Dishoekstraat: 1615 – 1832
- Walstraat tussen Betje Wolffplein en Vrouwestraat: ? – vóór 1618
- Koestraat: rond 1577-1578
- Boogaartsstraat: langs de zeedijk van het Blindehoofd tot Oranjestraat: 1614 – 1808

Een overzicht van alle straatnamen met hun respectievelijke datering is opgenomen in bijlage III.

6. WO II, nieuwbouw en schatgraverij

6.1 Wereldoorlog II

Tijdens de Tweede Wereldoorlog richtten de Duitsers op een aantal plaatsen in Vlissingen *bunkers, schuilkelders en andere betonnen structuren* op. Hieronder worden enkel die structuren vermeld die oudere bebouwing in de oude kern van Vlissingen hebben verstoord.

Langs de Boulevard de Ruyter, vlak bij de gevangentoren zijn drie zware (gewapend) betonnen bunkers gebouwd. Twee van deze bunkers, en een iets zuidelijker gelegen bunker, liggen op de locaties waar op basis van de kaarten van van Deventer en Adams 16e-eeuwse bewoning verwacht kon worden. Drie betonnen bergplaatsen langs de Boulevard de Ruyter lagen op een locatie waar al vanaf de 16e eeuw bebouwing voorkwam en waar in 1832 een kazerne gelegen was.

Fig.17 WO II bunker op de Oranjedijk. De verdedigingswerken langs de dijk hebben lokaal de oudere bewoningsresten grotendeels vernietigd.

Bron:
www.oorlogsmusea.nl

Ook tussen de Westerstraat en de Pluimstraat, waar ook reeds door Van Deventer bebouwing aangegeven werd, werd een zware gewapend betonnen bunker gebouwd, evenals een gemetselde bergplaats. Achter Boulevard de Ruyter, ter hoogte van de Meijlandstraat, werd een gemetselde schuilkelder gebouwd. Deze ligt vermoedelijk op de locatie van de tuinen van 16e en 18e-eeuwse bebouwing. In 1832 was hier een kruitmagazijn gelegen.

Langs de Breewaterstraat, zuidelijk van de Meijlandstraat bouwden de Duitsers ca. tien betonnen waterreservoirs. Ook deze

locatie was reeds in de 16e eeuw bebouwd. Aan de Breestraat, achter/onder het huidige politiebureau, was een gemetselde schuilkelder gebouwd.

Op het rondeltje was een betonnen mitrailleursnest, twee betonnen bunkers en een gemetselde loopgraaf gebouwd. Ook aan de andere kant van het sluisje was een betonnen mitrailleursnest ingericht. Hiernaast, aan de Oranjedijk, was een zware betonnen bunker en een betonnen onderkomen of bergplaats gebouwd. Op deze locatie wordt door Adams reeds bebouwing aangeduid en in 1832 waren op deze locatie een aantal pakhuizen en/of magazijnen aanwezig.

Iets verderop zijn in het midden van de percelen tussen de Oranjedijk en het Arsenaalplein twee betonnen schuilkelders aangelegd. Op deze locatie lagen waarschijnlijk de tuinen van 16e, 17e en 18e eeuwse bebouwing. Nog verderop langs de Oranjedijk waren een gemetselde voedselbergplaats, twee betonnen waterreservoirs en drie zware betonnen bunkers gebouwd. Op deze locatie bevond zich vanaf de 17e eeuw bebouwing.

Ten westen van de Prinsenstraat werden op het binnenplein van de Willem III-kazerne twee betonnen schuilkelders, een gemetselde ronde bergplaats en vijf betonnen waterreservoirs opgericht. Mogelijk liggen deze in de tuinen van de 17e eeuwse bebouwing.

Langs de westzijde van de Wilhelminastraat werd op twee locaties een ongewapende betonnen muur gebouwd. Eén in de buurt van de Zeilmarkt, de ander vlak bij de Stenen Beer. Op beide locaties kwam al in de 17e eeuw bebouwing voor.

Ook door de *bombardementen* wordt binnen de oude kern schade aangericht. Vooral de Walstraat tussen de Scherminkelstraat en Bussestraat heeft het zwaar te verduren gekregen door de nabijheid van de Scheldewerf. Ook

tussen de Boulevards en de Slijkstraat en in de wijken rond de Palingstraat zijn verschillende bommen gevallen. De schade aan het archeologisch erfgoed van bommen die op bebouwing neergekomen zijn, zal naar alle waarschijnlijkheid beperkt zijn. Bommen die op onbebouwd terrein gevallen zijn, hebben vermoedelijk wel een grote bomkrater veroorzaakt die diepere archeologische niveaus verstoord heeft.

6.2 Heropbouw, saneringen en nieuwbouw

Bij de heropbouw na 1944 en de sanering die plaats gevonden heeft tussen 1960 en 1970, zijn veel oude panden afgebroken en vervangen door nieuwbouw.

De opvallende verandering in het stratenpatroon in de noordwestelijke hoek van de stad dateert waarschijnlijk ook uit deze periode. Hierbij zijn verschillende straatjes rechtgetrokken en/of een beetje verlegd. De grootste aanpassing betreft de Koestraat die voordien een driehoek vormde met de Slijkstraat en de Breeslop (i.e. de huidige Verlorenlandstraat) en nu, rechtgetrokken, ingekort en verlegd, een rechthoek vormt met de Gasthuisstraat, Slijkstraat en Samaritaanstraat.

De preciese impact van de bouwwerkzaamheden op het archeologische erfgoed is niet overal exact bekend. Van enkele grotere bouwprojecten is wel bekend dat een diepe kelder de onderliggende archeologische resten compleet vernield hebben. Andere hebben mogelijk met (paal-) funderingen eveneens veel resten verstoord. Zij zijn met die vermelding in de archeologische verwachtingskaart opgenomen (p. 36).

De volledig *onderkelderde panden* zijn: Coosje Buskenstraat 2002 – 204 (het betreft hier een oudere kelder), Coosje Buskenstraat 146 – 200, Schutterijstraat 1 – 135 (straatniveau aan voor- en achterzijde verschilt sterk), Lange Zelke 5 – 89, Lange Zelke 91 – 95, Breesstraat 15, Bellamypark 135 – 139, Boulevard de Ruyter 20 – 22, Hendrikstraat 40 – 50 (het betreft hier een

oudere kelder). Enkele panden hebben een kelder of liftschacht(en): Walstraat 89, Lange Zelke 50 – Sint Sebastiaanstraat 1 – 3, Walstraat 15, Walstraat 18 – 36 (oudere kelders zijn hier bij de renovatie opgevuld), Nieuwendijk 100, Boulevard de Ruyter 292 – 356 (liftschachten; gebouw deels steunend op bunker), Spuistraat 12 – 20, Spuistraat 6, Oude Markt 3, Arsenaalplein 1 – 13, Zeilmarkt 9 – 13.

Panden met *funderingsmuren* zijn: Walstraat 188 – 224 – Coosje Buskenstraat 212 – 222, Noordstraat 82a, Spuistraat 82 – 84, Lange Zelke 22 – 24, Lange Zelke 44 – 48, Molenstraat 93 – 99, Slijkstraat 62 – 64, Slijkstraat 49 – 87, Koestraat 2 – 48, Slijkstraat 6 – 10 – Bakkersgang 1 – 21, Boterplein 1 – 7, Verlorenlandstraat 11 – 13, Slijkstraat 1 – 23, Breesstraat 1 – 13 – Grote Markt 50 – 54, Grote Markt 16 – 27, Breeewaterstraat 16 – 54, Spuistraat 12 – 20 – Bellamypark 8 – 14, Spuistraat 6, Koudenhoek 2 – 34, Hendrikstraat 64 – 110, Palingstraat 1 – 19 en 46 – 56, Flessenstraat 1 – 21 en 10 – 18, Koudenhoek 16 – 42 en 54 – 60, Onderstraat 91 – 99, Zeilmarkt 1 – 19, Nieuwendijk 100, Gravestraat 30 – 44, Emmastraat 54 – 58. Enkele panden hebben funderingsmuren en extra paalfundering: Arsenaalplein 1 – 13 – Oranjedijk 6 – 66, Spuistraat 104, Nieuwendijk 14 – 30.

De volgende panden steunen op paalfundering: Walstraat 108 – 140, Spuistraat 94 – 102, Lange Zelke 26 – 40, Schutterijstraat 205 – 239, Coosje Buskenstraat 133 – 135, Boulevard de Ruyter 292 – 356, Spuistraat 1 – 27, Zeilmarkt 22 – 32.

6.3 Schatgraverij

Hoewel schatgraverij bijna overal een (beperkt) probleem is, neemt dit voor Vlissingen toch ernstiger proporties aan. In het recente verleden zijn door een fanatieke groep schatgravers waar mogelijk systematisch kelders, beerputten en -bakken leeggehaald en zo belangrijke contexten verstoord. Hierbij kan ervan uitgegaan worden dat hierbij grote zones in de historische kern zwaar aangetast zijn.

Fig.18 Vlissingen in WO II. Bominslagen op bebouwd (groen) en onbebouwd terrein (rood). Bunkers, schuilkelders en andere betonnen structuren staan blauw weergegeven.

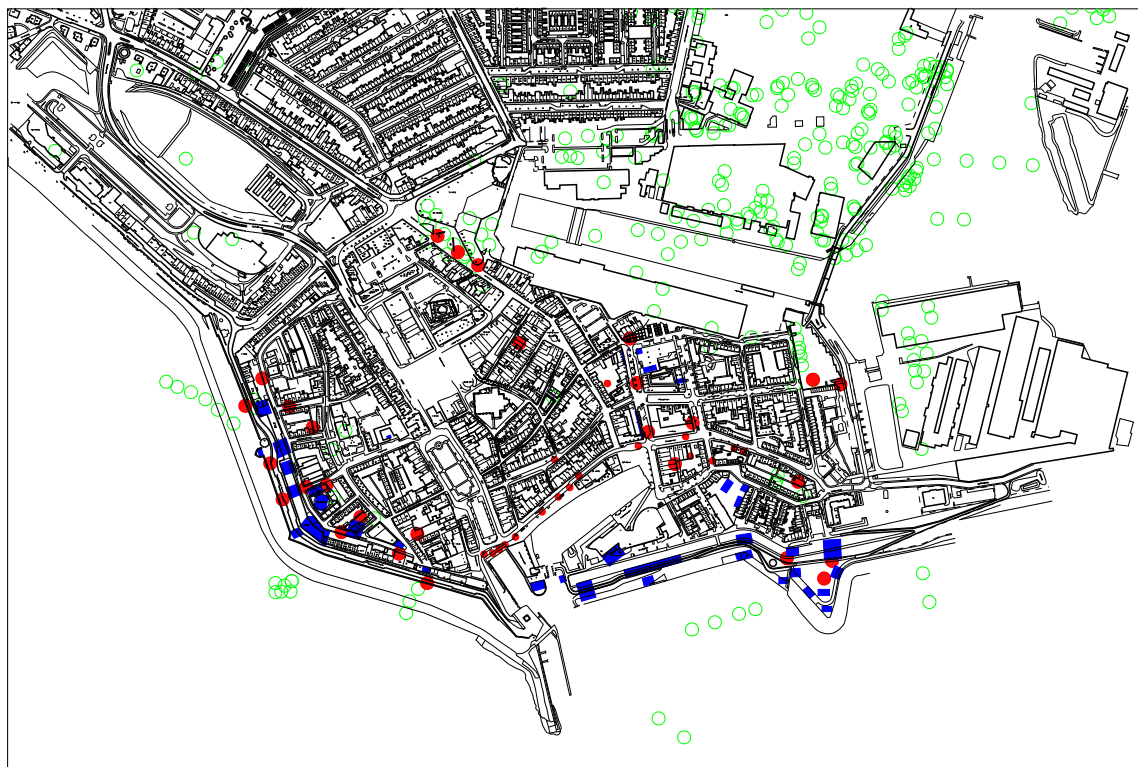

Fig.19 Recente verstoringen in de oude kern van Vlissingen. Bunkers (blauw), huizen met kelders (donkergroen), paalfundering (groen) en muurfundering (lichtgroen).

7. Archeologie & Monumenten

7.1 Archeologisch onderzoek

Systematisch archeologisch onderzoek heeft pas vanaf de beginjaren van de 21ste eeuw zijn intrede gedaan in Vlissingen. Voordien werd vooral aan noodarcheologie gedaan, waarbij tijdens graafwerkzaamheden (beperkte) waarnemingen werden gedaan.

In de loop van de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw werd op verschillende plaatsen in Vlissingen kleinschalig archeologisch onderzoek verricht door dhr. W. Weber, dhr. T. Dolfing en dhr. H.B. van Wolde: In 1988 werd bij sloopwerkzaamheden op de *hoek van de Schuitvlotstraat en Groenewoud* een pand onderzocht. Hierbij werd in een beerput een groot aantal keramiek- en glasfragmenten uit de 17e en 18e eeuw gevonden, alsook een kelder-gewelf. De beerput behoorde vermoedelijk tot de tuin van een herenhuis aan het Bellamypark (nr 28?). Ter hoogte van de *Stenen Beer nr. 5 en 7* werd in 1988 een opgraving uitgevoerd, waarbij twee kelders met 17e- en 18e-eeuwse betegeling werden aangetroffen. Op het *Keizersbolwerk* werd een archeologische begeleiding uitgevoerd. Onderzoek naar de *Altenapoort* door het Stedelijk Museum van Vlissingen bracht resten van een ronde toren, diameter circa 8m, in rode baksteen en witte zandsteen aan het licht.

In 2002 vond op het terrein van de voormalige bioscoop *Alhambra*, op de hoek van de Coosje Buskenstraat, Spuistraat en de Dam, archeologisch onderzoek plaats naar aanleiding van de bouw van een parkeerkelder en een appartementencomplex. Tot ca. één meter onder maaiveld bleek alles verstoord door recentere bouw- en sloopwerkzaamheden. Hieronder bleek het archeologisch bodemprofiel nog intact en is dit in verschillende vlakken onderzocht. Hierbij zijn in de onderste lagen delen van haven- en kadeconstructies aangetroffen, die erop wijzen dat hooguit 50 jaar voor het dempen van het noordelijke deel van de Achterhaven er nog investeringen plaatsvonden om

deze te verbeteren. Daarnaast werden resten aangetroffen van de huizen die rond 1630 op dit gedempte deel van de haven zijn gebouwd. Dankzij historische bronnen en eerder onderzoek van Domnisse konden de verschillende percelen herkend worden en zelfs de 17e eeuwse kopers konden achterhaald worden. Verschillende verbouwfases zijn te onderscheiden, waaronder één die sterk opvalt. Deze kan in verband gebracht worden met de ontploffing van een kruitmolen in 1701 waarbij huizen in de omgeving veel schade opliepen.

Het vondstmateriaal is in de eerste fase vrij rijk, met importaardewerken een gevarieerd en rijk voedselpatroon met veel exotische waren (kokosnoot, rijst, vijgen en peper). Vanaf de tweede helft van de 17e eeuw is er sprake van een duidelijke verarming met enkel gebruiksaardewerk. Het is niet mogelijk te bewijzen of deze verarming verband houdt met de ontploffing van de kruitmolen. Van de Spuimolen die ook op deze locatie verwacht werd zijn geen sporen aangetroffen.

In de *Spuistraat*, onder de voormalige Aldi en Hema en op de Oude Markt vond in 2004-2005 archeologisch onderzoek plaats. Er werden resten aangetroffen van de eerste kadeconstructie uit de 15e eeuw en een vernieuwingsfase uit de 17e eeuw. De verwachte scheepstimmerwerf werd niet aangetroffen. Wel werd een kleine houten helling gevonden die als loskade wordt geïnterpreteerd. Achter de kade werden muurresten van huisjes aangetroffen die aan de westkant van de Korte Noordstraat stonden. Bouwhistorisch onderzoek heeft uitgewezen dat deze in de 15/16e eeuw werden gebouwd en in de 17/18e eeuw aan de achterzijde een aanbouw kregen. In enkele tuinen werd een tonput gevonden (de Boer2008). Verder werd de Kromme Elleboog blootgelegd met in de bocht een (openbare) waterput. Deze laatste werd in de lente van 2007 voor een tweede maal

geraakt tijdens ontgravingen ten behoeve van een fontein.

Onder de voormalige Hema was veel verstoord. Toch werden nog enkele muur en kelderresten beschreven en konden ook enkele tonputten en beerputten onderzocht worden.

Op de *Oude Markt* werd bij de opgraving van het kerkhof een selectie van skeletten voor verdere analyse gemaakt. Dateringen wijzen uit dat hier in de 14/15e eeuw reeds begraving plaatsvond en dat deze ook in de 16e eeuw nog plaatsvond.

Opvallend is dat over het hele opgravingsterrein muur- en funderingsresten ingegraven waren in de zelneringsas. Deze blijkt dus een grotere verspreiding te hebben dan enkel de voormalige zelkheuvel. Van de 14e-eeuwse bewoning en zelneringsactiviteiten zijn verder geen sporen aangetroffen.

In 2007 en begin 2008 werd op het *Scheldeterrein* in verschillende fasen een grootschalig archeologisch onderzoek verricht in de vorm van bureauonderzoek, proefsleuven, archeologische begeleiding en een opgraving in het gebied ten zuiden van de Dokhaven. Hierbij werden de resten van de Engelse en de Waalse Kerk vrijgelegd. Restanten van de zuidoostelijke muur van de Engelse Kerk werden in 1987 al gedocumenteerd door dhr. J.T.H.C. Schepman (archieff W. Weber). Daarnaast werden de omliggende bouwblokken uit 17e-19e eeuw onderzocht, waarbij speciale aandacht uitging naar beerputtenonderzoek. Rondom/in de Engelse kerk en in de Waalse kerk werd uitgebreid skeletonderzoek verricht naar de begravingen die daar vanaf het einde van de 16e tot de 19e eeuw hebben plaatsgevonden. Hierbij zal ook een studie op oud DNA worden uitgevoerd. Op het terrein werd het oude droogdokje, het zgn. Perrydok, opnieuw ontgraven om in een later stadium te worden gerestaureerd en geïntegreerd in het plangebied.

Bij boringen in de voormalige *Noordstraat* en in de *Torenstraat* werd op funderingen en ondoordringbare (puin-)lagen gestoten.

Een gedetailleerd overzicht van alle onderzoeksmeldingen vindt U in bijlage I.

7.2 Archeologische waarnemingen

In het verleden zijn er in Vlissingen talloze waarnemingen gedaan van archeologische resten. Veel zijn echter niet opgetekend of aangemeld en blijven bijgevolg onbekend. Het hieronder weergegeven overzicht is dus verre van compleet.

Bij niet-archeologische graafwerken zijn aan de *Oude Markt*, aan het *Bellamypark* en in de voormalige *Korte Noordstraat* beerputten uit de Nieuwe Tijd blootgelegd, in de *Lange Zelke* zijn ophogingslagen gezien uit de Late Middeleeuwen A-B en werden 10 pelgrimsinsignes uit de Late Middeleeuwen B verzameld.

Op de *Oude Markt* ter hoogte van de voormalige Kromme Elleboog is de hoek van een kerkhofmuur gesignaleerd en zijn resten van begraving gevonden, in de *Wagenaarstraat* zijn muurrestanten uit de Late Middeleeuwen B gevonden.

In de *St-Jacobskerk* zijn restanten van grafkelders aangetroffen, op het voormalige *Betje Wolffplein* zijn zilveren dukaten in een houten ton gevonden en in de *Gravestraat/Hendrikstraat* zijn de fundamenten van een kruithuis van ca. 1810 vrijgelegd.

In het archief van dhr. W. Weber zijn een aantal waarnemingen opgenomen: Ten noordoosten van de ingang van de Vissers- en Koopmanshaven werden in 1987 restanten van de *Oost-Waterpoort* gedocumenteerd en ter hoogte van *Groenewoud nr. 2* werd na verzakkingen een gemetseld tongewelf in gele baksteen waargenomen. Aan de *Nieuwstraat 90* werd door een bewoner melding gemaakt van een bewoningsspakket tussen 50 en 150 cm onder maaiveld, met onderaan een vermoedelijk Middeleeuws vloerniveau uit kloostermoppen en hoger een plavuizenvloer. In zijn kelder bevond zich een gewelf en enkele grote bakstenen cirkels (basementen voor ovens/vuurplaatsen) die een grootschalige ambachtelijke productie doen vermoeden.

Deze zou dateren voor de bebouwing aan de Noordstraat, voor circa 1440.

Bij rioleringswerken in de zomer van 2007 werden op de *Steenen Beer* restanten van zware houten palen aangetroffen die zeer waarschijnlijk aan de kademuren te koppelen zijn. Op de kruising van de *Hendrikstraat* en de *Palingstraat* kon de WAD tijdens diezelfde rioleringswerken restanten van een bakstenen 'sluisje' optekenen (OMG 23116).

Bij werkzaamheden in het Scheldekwartier werden in 2008 de vermoedelijke resten van een 17e-eeuwse bakstenen overwelfde sluis door de WAD gedocumenteerd.

Een overzicht van alle waarnemingen vindt

U in bijlage II.

7.3 Monumenten

Momenteel telt de historische kern van Vlissingen 265 Rijksmonumenten en 113 MIP-monumenten (fig. 20).

In het kader van deze archeologische inventarisatie wordt er geen volledige lijst van deze monumenten opgenomen. Deze is te vinden op de website van de Kennis Informatiestructuur Cultuur Historie (www.kich.nl) en op de website van de Cultuurhistorische Hoofdstructuur van de provincie Zeeland (www.provincie.zeeland.nl/cultuur/chs).

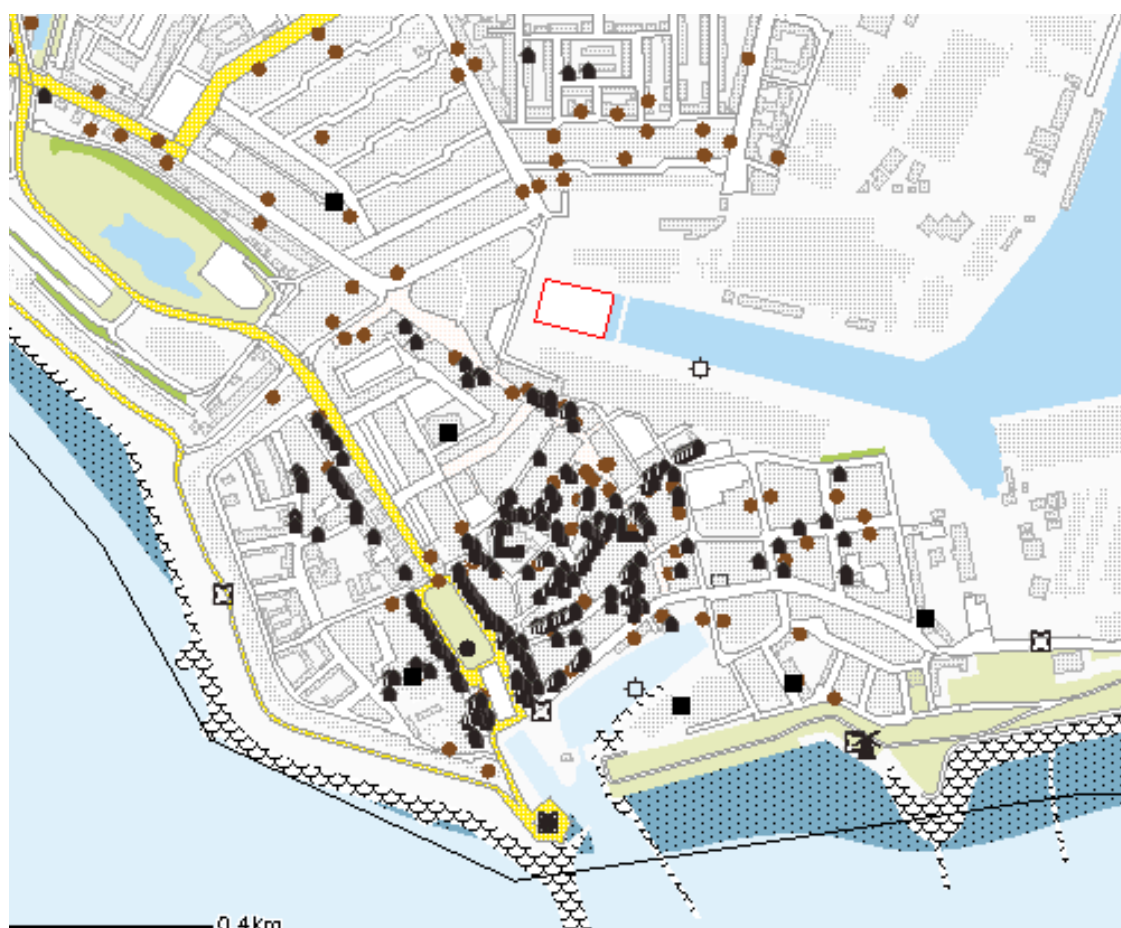

Fig.20 Overzicht van de Rijksmonumenten (zwart) en MIP-monumenten (bruin).

Bron: KICH

8. Archeologiebeleid en beleidsadvieskaart

BELANGRIJK BERICHT!!! Het hier beschreven beleid werd in 2016 geactualiseerd. Voor de laatste richtlijnen verwijzen wij u naar de website van de Walcherse Archeologische Dienst (www.archeologiewalcheren.nl) of de website van de gemeente Vlissingen

8.1 Inleiding

Vooraf tijdens de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog en de ruimtelijke ordening en bouwwerkzaamheden tijdens de latere economische opbloei is een heel groot deel van het archeologisch bodemarchief ongezien verdwenen. Deze negatieve ontwikkeling resulteerde in januari 1992 in het Verdrag van Valletta (Malta). Dit is een overeenkomst tussen de toenmalige ministers van de Europese lidstaten die verantwoordelijk zijn voor het culturele erfgoed, over de bescherming van het archeologische erfgoed. De ondertekening van dit verdrag zou ervoor moeten zorgen dat de rest van ons bodemarchief niet ongezien verloren gaat. In 1998 keurde het Nederlandse parlement het Europese verdrag goed.

Niet alleen is een groot deel van de archeologische resten van voormalige gemeenschappen ongezien verdwenen, ook is het bodemarchief voor veel mensen onbekend, doordat het niet zichtbaar is. In dit geval kan echter niet gezegd worden dat onbekend onbeminde maakt, want als er vondsten worden gedaan, ontstaat er grote belangstelling bij het publiek, zowel bij de bewoners en toeristen, als bij de (lokale) politieke bestuurders. Het ontbreekt alleen nog aan handvatten om hier wat mee te doen. Hieruit blijkt dat de tijd rijp is archeologie een plaats te geven in het ruimtelijke ordeningsbeleid (RO). Zo kan de historische identiteit meewegen bij de ruimtelijke ontwikkelingen, als onderdeel van de algemene zorg voor de kwaliteit van de leefomgeving.

In lijn met het verdrag van Malta en geïnspireerd door het inzicht archeologie een plaats te geven in de ruimtelijke ontwikkeling is in 2007 door vaststelling van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (WAMZ) een wijziging op onder meer de Monumentenwet 1988 van kracht geworden. Volgens deze wetswijziging komt de verantwoordelijkheid voor het beheer van het

cultureel erfgoed in de grond (= het archeologisch bodemarchief) te liggen bij de gemeente.

Vooruitlopend op het van kracht worden van de WAMZ hebben de Walcherse gemeenten deze verantwoordelijkheid al in 2004 op zich genomen. Dit heeft geresulteerd in de vaststelling door de gemeenteraden van Middelburg, Veere en Vlissingen van een Walchers archeologiebeleid in de Nota archeologische monumentenzorg Walcheren en de oprichting van de Walcherse Archeologische Dienst (WAD) in 2006.

Een belangrijk onderdeel van de nota vormt de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor Walcheren. Niet alleen is bij de vaststelling van de nota door de gemeenten besloten om het archeologiebeleid en de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart in 2008 te evalueren, maar vormt deze evaluatie ook een dringende behoefte van de WAD.

Uit de recente ervaringen blijkt namelijk dat de nota inclusief de hierbij vervaardigde kaarten op punten een detaillering en actualisering behoeven, waardoor het Walcherse archeologiebeleid aangescherpt kan worden. Op de eerste plaats dient hiervoor de onderzoeksagenda (in de nota beheers- en onderzoeksonderwerpen genoemd) gedetailleerd en door goede argumentatie onderbouwd te worden. Een dergelijke agenda is niet alleen noodzakelijk ter actualisering van de nota, maar is vooral een noodzakelijke basis voor toekomstige selectiebesluiten. Een goed doortimmerde onderzoeksagenda in combinatie met een goed beargumenteerde vrijstelling van archeologisch onderzoek resulteert in een transparant Walchers archeologiebeleid, zowel intern als extern.

Een belangrijk onderdeel van de detaillering van de onderzoeksagenda vormt het maken van archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaarten van de historische kernen

van Walcheren, waaronder ook die van Vlissingen. Op de bestaande kaart zijn ter hoogte van de historische kernen de begrenzingen overgenomen van de terreinen, zoals ze zijn aangeduid op de AMK. Daar waar van toepassing zijn op de huidige kaart ook de contouren van verdedigingswerken toegevoegd, zoals deze aangeduid staan op de kaart van Lampert 1852. De kernen op de kaarten in hun huidige vorm bestaan uit een enkele zone van gelijke (hoge) archeologische waarde.

Het doel van de detaillering van de kaarten van de historische kernen is om op basis van verschillende bronnen (historische, maar ook recente) voor elke kern een gevarieerde archeologische verwachtingskaart samen te stellen, waarin een indeling is aangebracht in zones met een hoge, een middelhoge en een lage archeologische verwachting. Zo is het aannemelijk dat vanouds bebouwde zones een hoge waarde vertegenwoordigen, waterwegen een middelhoge tot lage waarde en zones met nieuwbouw voorzien van kelders een lage waarde. Reeds onderzochte terreinen hebben natuurlijk nu geen archeologische waarde meer en dienen daarom ook als witte vlekken op de verwachtingskaart uitgespaard te blijven.

Daar waar dit opportuun is dient een dergelijke verwachtingskaart vervolgens als basis voor het vast stellen van een selectiebeleid, waarbij mede op basis van een beargumenteerde onderzoeksagenda, binnen de kernen zones aangewezen kunnen worden die bijvoorbeeld van bijzonder archeologisch belang zijn, maar ook zones die voor vrijstelling van onderzoek in aanmerking komen. Naar verwachting zullen deze laatste zones, gezien de hoge informatiewaarde van archeologische resten binnen de grenzen van een complete stadskern, op de kaarten van de Walcherse steden en de meeste dorpen niet veel voorkomen.

8.2 Wettelijke kaders en beleid

8.2.1 Europa

Het Europees Verdrag inzake de bescherming van archeologisch erfgoed (Verdrag van Valetta (Malta)) is in 1992 door twintig Europese staten, waaronder Nederland, getekend. Het verdrag gaat uit van het in de bodem bewaren van

archeologische waarden op de locatie zelf (behoud in situ). Verstoringen en daarmee afgedwongen, voorafgaande archeologische opgravingen moeten zo veel mogelijk worden vermeden. De heersende opvatting is dat de bodem nog steeds de beste bewaarplaats is voor de archeologische resten. Daarnaast speelt de gedachte dat latere generaties over betere technieken zullen beschikken om opgravingen te verrichten. Het verdrag heeft ook als zeer belangrijke insteek dat in een zo vroeg mogelijk stadium van ruimtelijke ordening rekening wordt gehouden met archeologische waarden. Belangrijk hierbij is, dat het verdrag uitgaat van het zogenaamde veroorzakerprincipe. Dat wil zeggen, dat degene die de bodem wil verstoren het archeologisch (voor)onderzoek en eventuele opgravingen zelf moet betalen.

8.2.2 Rijk

Het verdrag is in Nederland in 2007 bekrachtigd door de *Wet op de archeologische monumentenzorg (WAMZ)*. De WAMZ is tot wijziging van de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingenwet, de Wet milieubeheer en de Woningwet. In lijn met het Verdrag van Valetta heeft de wet als voornaamste insteek dat bij de ruimtelijke ordening rekening wordt gehouden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten. Uitgangspunten die tevens overgenomen zijn van het verdrag zijn het veroorzakerprincipe en het zogenaamde behoud in situ.

Gemeentelijke verantwoordelijkheid.

Een belangrijk onderdeel van de WAMZ is dat de verantwoordelijkheid voor het cultureel erfgoed bij de gemeenten komt te liggen. In de WAMZ wordt geregeld dat de gemeenteraad bij de vaststelling van een bestemmingsplan rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten. Volgens de wet kan in het belang van de archeologische monumentenzorg bij een bestemmingsplan worden bepaald dat de aanvrager van een aanleg- en bouwvergunning een rapport dient over te leggen, waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord naar het oordeel van burgemeester en wethouders voldoende is vastgesteld. Bovendien kan volgens de wet worden bepaald dat de aanvrager van een

sloopvergunning een gelijksoortig rapport dient over te leggen.

Ook wordt in de wet bepaald dat de gemeenteraad in het belang van de archeologische monumentenzorg bij verordening a.) regels kan vaststellen met betrekking tot de eisen die burgemeester en wethouders kunnen stellen aan onderzoek in het kader van het doen van opgravingen; of b.) gevallen vaststellen waarin burgemeester en wethouders kunnen afzien van nader archeologisch onderzoek of het opleggen van daartoe strekkende verplichtingen.

In de WAMZ wordt vervolgens gesteld dat de bepaling in bestemmingsplannen om een hierboven bedoeld rapport te overleggen niet van toepassing is op projecten met een oppervlakte kleiner dan 100 m²; de gemeenteraad kan een hiervan afwijkend ander oppervlakte vaststellen.

De WAMZ regelt bovendien dat voor zover bij de vaststelling van geldende bestemmingsplannen onvoldoende rekening is gehouden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten, provinciale staten gebieden, die (naar verwachting) archeologische waardevol zijn als archeologische attentiegebieden aan kunnen wijzen.

Opgravingsvergunning

Verder wordt in de WAMZ de opgravingsvergunning behandeld. Bepaald wordt dat opgraven zonder of in afwijking van een opgravingsvergunning van de minister verboden is. In de wet wordt omschreven aan welke regels moet worden voldaan om een opgravingsvergunning te verkrijgen en te behouden. De WAMZ verruimt de mogelijkheid voor (commerciële) bedrijven / onderzoeksbureaus om de verantwoordelijkheid voor een opgraving te dragen en stelt hun in staat nu zelf een opgravingsvergunning aan te vragen, waar voorheen dit alleen aan een rijksdienst (in de praktijk de RACM, betrokken universitaire faculteiten en –geclausuleerd- aan gemeenten) mogelijk was. Het komen te vervallen van deze restrictie hangt samen met de op basis van het in het verdrag van Valetta opgenomen en in de WAMZ geïmplementeerde veroorzakerprincipe. Hierdoor is men zich bewust geworden van de noodzaak van een geliberaliseerde markt op het gebied van archeologisch onderzoek. Verschillende opgravingsbedrijven met vergunning moeten zich kunnen aanbieden aan potentiële opdrachtgevers. Hieruit voorkomend

zijn dus ook regelingen vastgesteld, waarbij de gemeenten (, rijk en provincies) in een zo eerlijk mogelijke concurrentiepositie met de bedrijven terecht komen. In de overgangs- en slotbepalingen is onder meer opgenomen dat gemeenten, die ten tijde van de inwerkingtreding van de WAMZ over een opgravingsvergunning voor onbepaalde tijd beschikt, gedurende twee jaara inwerkingtreding van de wet gerechtigd blijft met deze vergunning opgravingen te verrichten. Na deze periode kan de gemeente een nieuwe opgravingsvergunning aanvragen onder dezelfde voorwaarden als aan opgravingsbedrijven gesteld.

Daarnaast is in besluit 292 van 9 augustus 2007 (Besluit archeologische monumentenzorg) bepaald dat aan een organisatieonderdeel (lees: RACM) van het Rijk een opgravingsvergunning uitsluitend wordt verleend voor het doen van opgravingen in het kader van de ontwikkeling en innovatie van kennis over het behouden en beheren van archeologische monumenten of voor de aanwijzing van monumenten. De vergunning voor een gemeente of een provincie wordt uitsluitend verleend voor het doen van opgravingen binnen het grondgebied van de desbetreffende gemeente of provincie.

Excessieve kosten

Een ander belangrijk onderdeel van de WAMZ is de bepaling van de regels en de voorwaarden, waaronder een verstoorder en een gemeente of provincie bij het rijk een aanvraag kunnen indienen voor een specifieke uitkering in het kader van excessieve kosten van opgravingen. Dit is echter reeds achterhaald. Bij het inwerking treden van de wet is namelijk ook het fonds voor de aanvraag van excessieve kosten afgeschaft. In ruil daarvoor wordt jaarlijks een bedrag in het gemeentefonds gestort, dat weer over de gemeentes wordt verdeeld.

Tenslotte is in de WAMZ een *aantal bepalingen* opgenomen met betrekking tot eigendom en deponering van roerende monumenten, meldingsplichten, documentatie en handhaving en strafbepalingen.

8.2.3 Provincie

Conform de provinciale Cultuurnota 2005-2008 Cultuur Continu is een van de speerpunten

van het provinciaal cultuurbeleid de integrale aandacht voor het culturele erfgoed van Zeeland in de meest brede zin. Als uitwerking van de cultuurnota is ten behoeve van het archeologische beleidsveld de Nota Archeologie 2006-2012 opgesteld. Hierin worden, naast het geven van invulling aan wettelijke taken, ook drie ambities kenbaar gemaakt: behoud in situ, optimalisering van kennis voor beleid en ontsluiting van archeologisch erfgoed.

vrijstellingsregeling

In het kader van de ambitie behoud in situ heeft de provincie ook een vrijstellingsregeling in de nota opgenomen. Hier wordt gesteld dat archeologisch onderzoek niet noodzakelijk is wanneer:

- aangetoond is dat geen archeologische (verwachtings)waarden aanwezig zijn;
- werkzaamheden vergunningvrij kunnen worden uitgevoerd;
- werkzaamheden niet dieper worden uitgevoerd dan 30 cm onder het maaiveld;
- het te verstoren oppervlak niet groter is dan 100 m², tenzij het een terrein dat op de Archeologische Monumentenkaart Zeeland gewaardeerd is als een terrein met zeer hoge of hoge archeologische waarde;
- herbouw plaatsvindt met dezelfde afmetingen en dezelfde maat funderingen (horizontaal en verticaal) als het oorspronkelijke bouwwerk.

Volgens het provinciaal beleid kunnen gemeenten, met een vastgesteld archeologiebeleid, op basis van inhoudelijk *beargumenteerde keuzes* van deze regelgeving inzake gebieden met een verwachtingswaarde afwijken. Dit geldt ook voor de kernen van hoge archeologische waarden. Het college van GS behoudt echter bij toetsing zijn eigen afwegingsvrijheid, maar zal deze enkel aanwenden indien het behoud van waardevol archeologisch erfgoed o.i. wordt bedreigd.

De provincie meent, dat terreinen van hoge en zeer hoge archeologische waarde op de AMK Zeeland van provinciaal belang zijn. Deze archeologische terreinen kunnen niet vrijgesteld worden van onderzoek, tenzij het een oppervlakte betreft tot 30m².

Provinciale, wettelijke taken

De provinciale, wettelijke taken die in de WAMZ worden genoemd zijn:

- Aanwijzing attentiegebieden. Voor zover bij de vaststelling van geldende bestemmingsplannen onvoldoende rekening is gehouden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten, kan de provincie archeologische waardevolle gebieden (archeologische attentiegebieden) aanwijzen, waardoor gemeenten binnen een door de provincie vast te stellen termijn hun bestemmingsplannen moeten met als doel het veiligstellen van de archeologische belangen. Uitgangspunt hierbij voor de provincie is de Archeologische Monumentenkaart (AMK). De provincie heeft bepaald de terreinen van archeologische waarden, zoals aangeduid op de AMK, die op 1 januari 2009 nog geen planologische bescherming hebben, aan te wijzen als archeologische attentiegebieden.

- Depotvoorziening. Conform de wettelijk taak onderhoudt de provincie ten behoeve van de deponering van vondsten en documentatie het Zeeuws Archeologisch Depot (ZAD) en het Zeeuws Archeologische Archief (ZAA). De provincie wil op het gebied van archeologie voor Zeeland één centraal archeologisch depot aanhouden om versnippering tegen te gaan. Gemeenten die een eigen archeologische dienst met opgravingsvergunning hebben, dienen te voorzien in een depot. De provincie stelt vanuit haar behoefte om één centraal Zeeuws archief te hebben haar depotfaciliteiten ter beschikking aan de betreffende gemeenten.

- Ondersteuning van gemeenten. Met de implementatie van de WAMZ zijn de gemeenten verplicht de verantwoordelijkheid voor het beheer van het archeologisch erfgoed zelfstandig op te nemen. Uitgangspunten voor beslissingen en keuzes moeten vastgelegd worden in een gemeentelijk archeologiebeleid. De provincie wil de gemeenten ondersteunen en stimuleren bij het opstellen van een gemeentelijk archeologiebeleid.

- Toetsing. De provincie oordeelt over onomkeerbare ingrepen bij het toetsen van ontgrondingsaanvragen, bodemsaneringsplannen, landinrichtings- en natuurontwikkelingsplannen, gebiedsgericht beleid, restauratie en verbouwingsplannen, ISV-projecten, waterpeilbestanden, milieueffectenrapportages en gemeentelijke bestemmingsplannen. De provincie stelt een goede handhaving noodzakelijk voor de

bevordering van de wet- en regelgeving. De provinciale taak aangaande strikt archeologische handhaving is adviserend. De rol van de provincie is daarom gericht om handhaving door gemeenten te stimuleren en te adviseren. Daarnaast kan de provincie secundair handhaven bij het afleveren van verklaringen van geen bezwaar en de goedkeuring van bestemmingsplannen. Bij de wijziging van de Wet op de Ruimtelijke Ordening (WRO) komt de goedkeurende rol van de provincie bij bestemmingsplannen echter te vervallen. Wel zal zij haar secundaire handhavende invloed niet geheel verliezen, omdat zij nauw betrokken zal zijn bij vooroverleggen ten behoeve van bestemmingsplannen.

De provincie Zeeland onderhoudt een goede verstandhouding met de Walcherse gemeenten en de Walcherse Archeologische Dienst (WAD). Zowel wat betreft de wettelijke taken als de ambities in zowel het provinciale als Walcherse gemeentelijk archeologiebeleid bestaat veel overeenstemming. Zo zijn de AMK-terreinen zijn in de gemeentelijke bestemmingsplannen planologisch beschermd, maakt de WAD gebruik van de depotfaciliteiten van het ZAD en het ZAA, hebben de Walcherse gemeenten veel provinciale steun gehad bij de formulering van een eigen archeologiebeleid en vindt in onderling goed overleg de invulling van het onderdeel archeologie van nieuwe en te herziene bestemmingsplannen plaats.

8.2.4 Gemeente

Zoals gezegd hebben de raden van de Walcherse gemeenten Middelburg, Veere en Vlissingen in 2006 een Walchers archeologiebeleid in de Nota archeologische monumentenzorg Walcheren vastgesteld en besloten tot de oprichting van de *Walcherse Archeologische Dienst (WAD)*. Geheel in lijn met het Europese, Rijks- en provinciale beleid staat in het Walcherse archeologiebeleid behoud in situ voorop, tenzij de archeologische waarden niet opwegen tegen andere belangen. Om een dergelijke belangenafweging op een verantwoorde manier plaats te laten vinden gaat het archeologiebeleid er ook van uit dat in een zo vroeg mogelijk stadium van de ruimtelijke ontwikkelingsprocessen voldoende informatie over de eventuele archeologische waarden bekend is.

De Walcherse gemeenten hebben besloten dat

archeologie een werkbaar en doelmatig onderdeel moet worden van de ruimtelijke ordening. Daarom is een archeologiebeleid geformuleerd, waarin de ruimte ontstaat om prioriteiten te stellen en beargumenteerde keuzes te maken op het gebied van archeologie. En verder door een selectiebeleid toe te passen op de archeologische onderwerpen en gebieden die de gemeenten wel en niet wensen te onderzoeken. Zo ontstaat er aan de ene kant een voor alle betrokkenen acceptabele en redelijke regelgeving en aan de andere kant wordt recht gedaan aan het belang van de archeologie.

Het selectiebeleid is gebaseerd op:

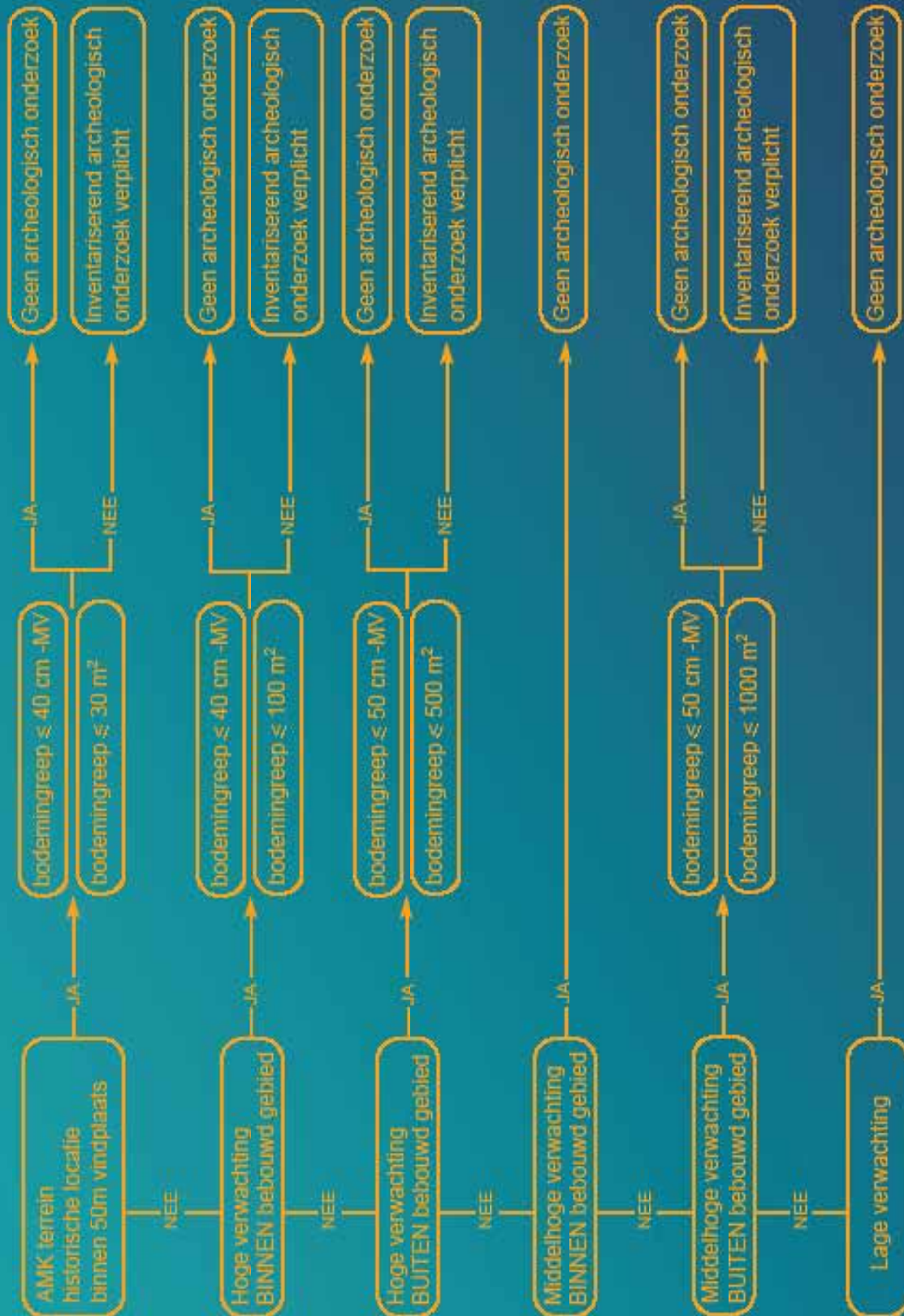
- Het beleid met betrekking tot het vrijstellen van het doen van archeologisch onderzoek in het kader van de WAMZ;
- De Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart Walcheren 2006;
- De beheers- en onderzoeksonderwerpen.

Vrijstellingsregeling

Zoals hierboven vermeld wordt In de WAMZ gesteld dat de bepaling in bestemmingsplannen om een rapport te overleggen, waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord naar het oordeel van burgemeester en wethouders voldoende is vastgesteld, niet van toepassing is op projecten met een oppervlakte kleiner dan 100 m². Een hierop volgende bepaling stelt, dat de gemeenteraad een hiervan afwijkend ander oppervlakte kan vaststellen. De provincie heeft in haar archeologiebeleid een vrijstellingregeling opgenomen, waarbij vastgehouden wordt aan de 100 m², behalve op AMK-terreinen van hoge en zeer hoge archeologische waarde. Hier is een vrijstelling vastgesteld voor bodemingrepen met een oppervlakte kleiner dan 30 m². Bovendien is een vrijstelling opgenomen voor bodemingrepen die niet dieper gaan dan 30 cm onder het maaiveld.

De Walcherse gemeenten hebben in lijn met de WAMZ en in afwijking met het provinciaal beleid, maar wel in overleg met de provincie, een vrijstellingsregeling opgenomen in het Walcherse archeologiebeleid die een voor alle betrokkenen acceptabele, redelijke en begrepen regelgeving (dus niet meer regelen dan strikt noodzakelijk) en een regeling die voldoende recht doet aan het

Planontwikkeling met bodemingrepen

belang van de archeologie, vormt. Doelmatigheid, draagvlak, evenwichtigheid en het voorkomen van overbodige regelgeving zijn in deze benadering de sleutelbegrippen.

De regeling behelst het vrijstellen van het doen van archeologisch onderzoek als de verstoring binnen de in tabel 1 vermelde oppervlaktematen of dieptematen blijft. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de AMK-terreinen met vastgestelde archeologische waarden, archeologische verwachtingszones gebaseerd op historische kaarten, terreinen binnen een straal van 50 meter rondom een bekende vindplaats en de IKAW-gebieden met verschillende archeologische verwachtingswaarden.

De Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart Walcheren 2006

Als basis voor de in het Walchers opgenomen archeologiebeleid opgenomen vrijstellingsregeling geldt de archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor Walcheren. De kaart is gebaseerd op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW), de Archeologische Monumentenkaart (AMK), de geologische kaart, en enkele historische kaarten, voornamelijk uit de 19e eeuw. Daarnaast zijn op basis van de landelijke archeologische database (ARCHIS) de tot op heden bekende archeologische vindplaatsen (waarnemingen) en uitgevoerde onderzoeken in de kaart opgenomen. De kaart is het uitgangspunt voor de vrijstellingsregeling opgenomen in het Walchers archeologiebeleid.

De kaart is in zijn eerste opzet relatief 'grof' en zal op termijn meer gedetailleerd en genuanceerd worden. Een eerste aanzet hiertoe is de vervaardiging van gedetailleerde verwachtings- en beleidsadvieskaarten voor de historische stads- en dorpskernen van Walcheren.

De beheers- en onderzoeksonderwerpen

De Walcherse gemeenten hebben een aantal beheers- en onderzoeksonderwerpen geselecteerd waar de archeologische monumentenzorg op Walcheren zich vooral op moet richten. Indien met betrekking tot een ontwikkeling is geconcludeerd dat archeologische waarden aanwezig (kunnen) zijn, bepalen, naast de vrijstellingsregeling en de Archeologische

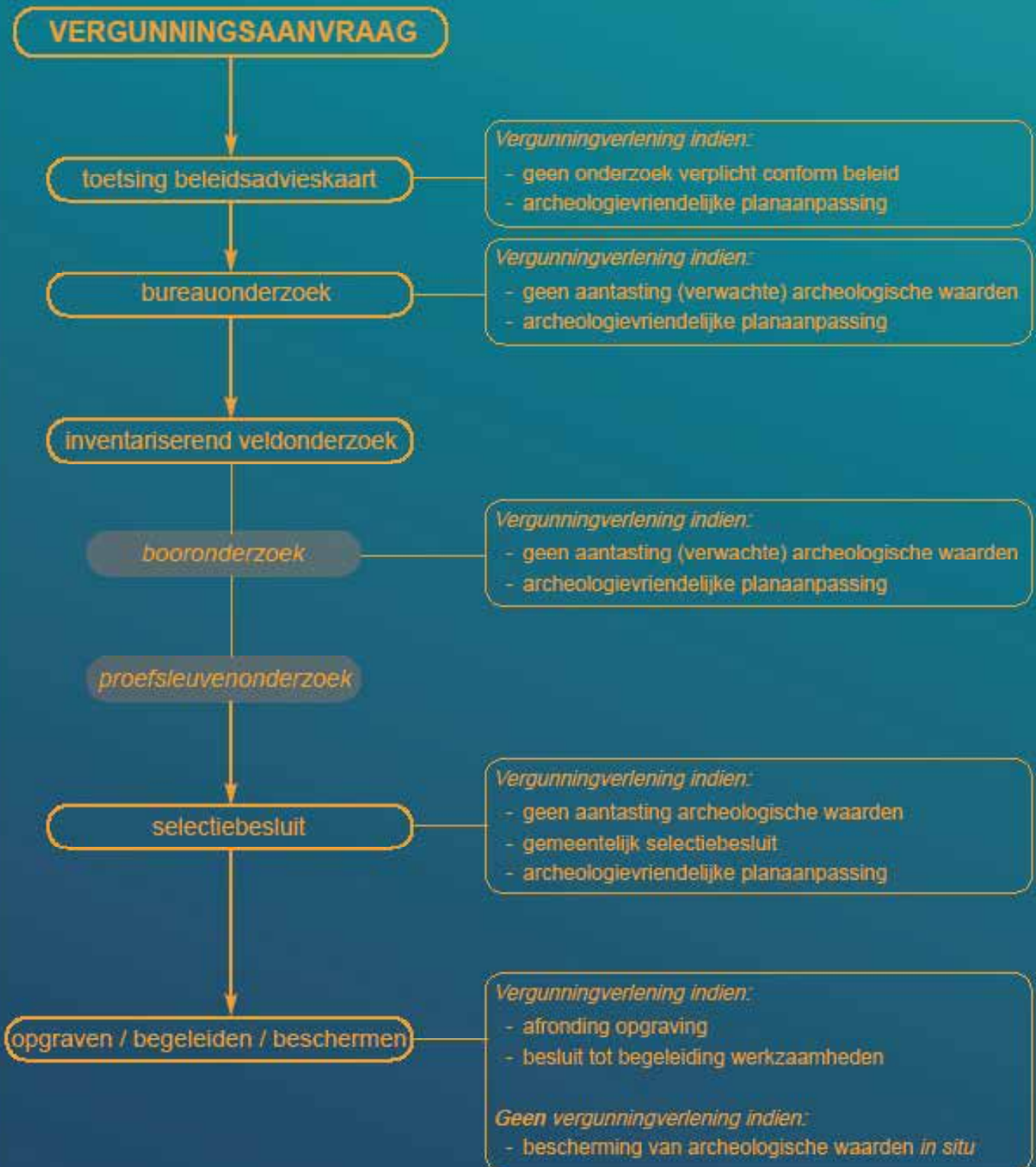
verwachtings- en beleidsadvieskaart Walcheren 2006, ook de onderwerpen de vorm van de archeologische monumentenzorg: behoud, geen onderzoek, of wel onderzoek en de vorm daarvan. De drie gemeenten kiezen ervoor, wanneer behoud niet mogelijk blijkt en archeologisch onderzoek moet plaatsvinden, alleen een opgraving te laten plaatsvinden als de waarden binnen het Walcherse selectiebeleid vallen. Dit betekent dat thema's die buiten de opgesomde onderwerpen vallen, geen of slechts beperkt aandacht zullen krijgen.

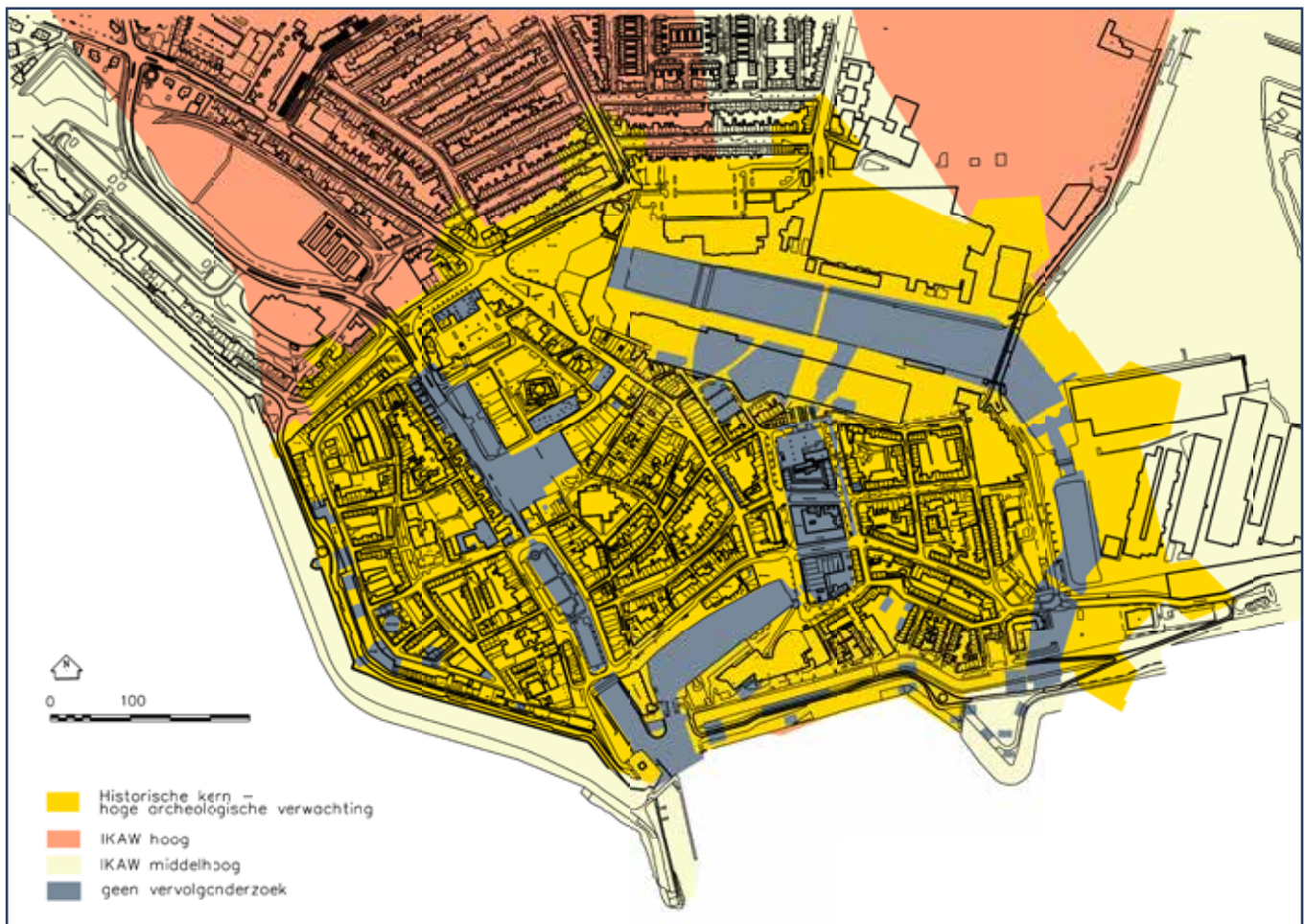
Dit kader is aangebracht zodat beter en samenhangend onderzoek kan plaatsvinden. Onderzoek naar de betreffende onderwerpen moet beter inzicht verschaffen in de aard, kwaliteit en continuïteit van de bewoningsgeschiedenis van de plekken die representatief zijn voor het bodemarchief en voor de diversiteit aan archeologische waarden.

De onderwerpen en verschillende typen onderzoek die volgens de drie gemeenten richting geven aan de uitvoering van de archeologische monumentenzorg zijn:

- De vastgestelde rijks- en provinciale beleidskaarten (waarop bijvoorbeeld ook de vliedbergen en ringwalburgen zijn vermeld) als basis voor het verder detailleren van haar archeologiebeleid;
- Klein ad-hoc archeologisch onderzoek (bijvoorbeeld toevalsvondsten of noodonderzoek);
- Stadskernelonderzoek in Middelburg, Vlissingen en Veere inclusief Arnemuiden, Domburg en Westkapelle;
- De ontwikkelingsgeschiedenis van Walcheren voor 1400;
- De buitenplaatsen op Walcheren. Deze buitens hebben in de buitengebieden van de drie gemeenten gestaan en kunnen veel meer dan tot nu toe is gebeurd, worden meegenomen in de ruimtelijke ordening van nieuw aan te leggen wijken;
- De structuur van oude weg- en waterwerken. Hierbij kan worden gedacht aan oude paden en wegen en verdwenen afwateringswerken, waarbij ook 'inlandige scheepsarcheologie' aandacht krijgt als er scheepsresten worden aangetroffen bij het bouwrijp maken van buitengebieden die eens water waren;
- Een of meer nog nader te benoemen gemeentelijk

AMZ cyclus

onderscheidende onderwerpen.

Naar verwachting zal in de loop van 2008 en 2009 de bovenstaande lijst van onderwerpen uitgebreid en gedetailleerd worden tot een Walcherse onderzoeksagenda.

Voor de implementatie van het archeologiebeleid hebben de Walcherse gemeenten de Walcherse Archeologische Dienst (WAD) opgericht. Naast deze beleidstaak, voornamelijk in de vorm van advisering, heeft de WAD ook een toetsende en directievoerende rol bij op Walcherse bodem uitgevoerd onderzoek. Op beperkte schaal voert de WAD ook zelf onderzoek uit.

8.3 Beleidsadvieskaart historische kern Vlissingen; selectieverantwoording

In de vorige hoofdstukken is een gedetailleerde archeologische verwachtingskaart voor de historische kern van Vlissingen opgesteld. Hierbij is beschreven op basis van welke criteria

de historische kern ingedeeld kan worden in verschillende verwachtingszones. Op basis van historisch kaartmateriaal zijn verschillende zones van eerste uitleg en latere uitbreidingen van de kern aangeduid.

Andere zones die uitgeselecteerd kunnen worden, zijn de zones waar al archeologisch onderzoek is uitgevoerd, waar water lag/licht, waar huidige bebouwing is voorzien van kelders en waar andersoortige verstoringen bijvoorbeeld door de bouw van deels ondergrondse bunkers in de Tweede Wereldoorlog heeft plaats gevonden.

De beleidsadvieskaart voor de historische kern van Vlissingen ziet er op basis van bovenstaande selectie niet ingewikkeld uit. Op de kaarten wordt onderscheid gemaakt tussen vier verschillende zones:

1. *Geel* : zone met een hoge archeologische verwachting (historische kern).

Hier geldt dat bodemingrepen die dieper gaan dan 40 cm onder maaiveld en bodemingrepen die een groter oppervlak beslaan dan 30 m² moeten

in het vroegste stadium van de planvorming worden voorafgegaan door een verkennend archeologisch onderzoek. Op basis van de resultaten van dit verkennend onderzoek dient verdere belangenafweging plaats te vinden.

2. Donkerroos: zone met een hoge archeologische verwachting *binnen bestaand bebouwd gebied.*

Conform het Walcherse archeologiebeleid geldt hier dat bodemingrepen die dieper gaan dan 40 cm onder maaiveld en bodemingrepen die een groter oppervlak beslaan dan 100 m² moeten in het vroegste stadium van de planvorming worden voorafgegaan door een verkennend archeologisch onderzoek. Op basis van de resultaten van dit verkennend onderzoek dient verdere belangenafweging plaats te vinden.

3. Lichtroos: zones met middelhoge archeologische verwachting *binnen bestaand bebouwd gebied.*

Conform het Walcherse archeologiebeleid geldt hier dat geplande bodemingrepen, ongeacht hun diepte en oppervlak vrijgesteld zijn van archeologisch onderzoek.

4. Grijs: zone met een lage of geen archeologische verwachting. Voor de grijze zones geldt dat geplande bodemingrepen, ongeacht hun diepte en oppervlak vrijgesteld zijn van archeologisch onderzoek.

8.4 Implementatie van de beleidsadvieskaart

Op basis van historisch onderzoek en de daaropvolgende archeologische verwachtingskaart is voor de historische kern van Vlissingen nu een beleidsadvieskaart vervaardigd, die meer gedetailleerd is dan de in 2006 bij de Nota Archeologische monumentenzorg Walcheren vastgestelde verwachtings- en beleidsadvieskaart. De nu meer gedetailleerde beleidsadvieskaarten komen in de plaats van de in 2006 vastgestelde kaart en zal vanaf heden gebruikt worden als uitgangspunt bij advisering door de WAD en ten behoeve van archeologische onderdelen van (herzieningen van) bestemmingsplannen.

De kaarten blijven levende documenten. In de toekomst zullen bijvoorbeeld meer zones binnen de historische kern van Vlissingen archeologisch onderzocht worden, waardoor zij ook uit de oranje en gele zones van de beleidsadvieskaart uitgesneden kunnen worden, of kan bijkomende informatie een ander licht werpen op de te verwachten archeologische resten.

BELANGRIJK BERICHT!!! Het hier beschreven beleid werd in 2016 geactualiseerd. Voor de laatste richtlijnen verwijzen wij u naar de website van de Walcherse Archeologische Dienst (www.archeologiewalcheren.nl) of de website van de gemeente Vlissingen

Literatuur

- BENNEMA J. & VAN DER MEER K., 1952. De Bodemkartering van Nederland. Deel 12, Walcheren. Wageningen, Stichting voor Bodemkartering.
- BERENDSEN H.J.A., 2000. *Landschappelijk Nederland*. Assen.
- BLOEMERS J.H.F., LOUWE KOOIJMANS L.P. & SARFATIJ H., 1981. *Verleden land. Archeologische opgravingen in Nederland*. Amsterdam.
- BLOEMINK, W., VAN DIERENDONCK, R., HAARTSEN, A. en JOHANN R., 2005. *Cultuurhistorische verkenning van het Spieghelkwartier (terrein van de Koninklijke Schelde Groep) in Vlissingen*. (onuitgegeven publicatie).
- CRUCQ P., 1997. Walcheren 1943-1944. Fotoverkenning & bombardementen. 'Alone above all'. Goes.
- DE KRUIJF, T., BAALBERGEN, J., VAN DIJK, P.J.J., DE GROOT, S.J., VAN HOOFF, J.P.C.M, VAN DER PEET, A.J. en H.J. VAN WELSEN (eds.), 2004. *Atlas van historische vestingwerken in Nederland*. Zeeland. Utrecht.
- DE RIDDER, J., 2004. *De geschiedenis van Vlissingen en haar ambachtsgilden*.
- Handleiding Programma's van Eisen Zeeland. Middelburg, 2004
- FISCHER M.M. 1997. Holocene evolution of Zeeland (SW Netherlands). Mededelingen Nederlands Instituut voor toegepaste wetenschappen TNO. Nr. 59, Haarlem.
- KOEMAN, C. en VISSER J.C., 1992. *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer*. Aalsmeer, Map 7 Nederland Zeeland
- DE KRAKER A.M.J. & BORGER G.J. (red.), 2007. *Veen-Vis-Zout. Landschappelijke dynamiek in de zuidwestelijke delta van de Lage Landen*. Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies, vol. 8, Amsterdam.
- Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), Versie 3.1., 2006. Zoetermeer, College voor de Archeologische kwaliteit.
- LEENDERS K.A.H.W., 2007. *Het Middeleeuwse zoutwinningsproces*. In: DE KRAKER A.M.J. & BORGER G.J. (red.), 2007. *Veen-Vis-Zout. Landschappelijke dynamiek in de zuidwestelijke delta van de Lage Landen*. Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies, vol. 8, Amsterdam, pp. 113-129.
- MEERMAN, A., s.d. *Geografische ontwikkeling van Vlissingen. Onuitgegeven geschiedenis van Vlissingen*.
- MEERMAN, A., HOFMAN, W., STEUTEL, K. en TRAMPER A. (eds). 2005. *Slopen of niet. De stadhuizen van Vlissingen*. Vlissingen.
- MULDER F.J., 2003. De ondergrond van Nederland. Houten/Groningen, Wolters-Noordhoff bv.
- Nota Archeologische Monumentenzorg Walcheren, 2006. Van krekken tot kreekruigen; de ruggengraat van de Walcherse archeologische Monumentenzorg. Middelburg.
- POLDERMAN, T., 2003. *Zeeland in de Vroege Middeleeuwen*. Provincie Zeeland.
- RIETKERK, M., 2006. *Voormalig KSG-terrein te Vlissingen, gemeente Vlissingen; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek*. RAAP-rapport 1284. Amsterdam.
- RIETKERK, M., 2006. *Plangebieden Scheldeplein/Walstraat, voormalig P.Z.C., Kleine Kerkstraat en Stenen Beer*

te Vlissingen (provincie Zeeland), gemeente Vlissingen; archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek. RAAP-rapport 1372. Amsterdam.

SIER, M. (red.), 2003. *Ellewoutsdijk in de Romeinse tijd*. ADC rapport 200, Bunschoten.

Topografische kaarten en plattegronden van de Hattinga's 1724-1755, Map 10, Kaarten van Walcheren, 1:12.000

TRIMPE BURGER, J.A., 1997. *De Romeinen in Zeeland*. Provincie Zeeland.

UFKES, A. et al. 2003. *Een archeologisch onderzoek op het terrein "Alhambra" te Vlissingen (Z.)*. ARC-publicaties 85. Groningen.

VAN DER HEIJDEN, P. & SIER M., 2006. *Wonen op veen. Ellewoutsdijk in de Romeinse tijd*. Utrecht.

VAN RUMMELEN F.F.F.E., 1997. Toelichting bij de Geologische kaart van Nederland: 1:50.000. Blad Walcheren. Tweede druk, Haarlem, Rijks Geologische Dienst.

VANDEN BORRE, J. en MEIJLINK B., 2005. *Archeologisch onderzoek Vlissingen Spuistraat (IVO met proefsleuven fase 1 en 2, DAO fase 1 en 2). Evaluatie- en selectierapport ten behoeve van de uitwerking en de rapportage*. ADC ArcheoProjecten. Amersfoort.

VOS, P.C. & R.M. VAN HEERINGEN, 1997. *Holocene geology and occupation history of the Province of Zeeland (SW Netherlands)*. In: FISHER M.M. (ed.). Mededelingen Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, Nr. 59. Holocene evolution of Zeeland (SW Netherlands). Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO, Haarlem.

WEERTS H, CLEVERINGA P, WESTERHOFF W. & VOS P., 2006. *Nooit meer: Afzettingen van Duinkerke en Calais*. In Archeobrief. Methoden en Technieken, pp. 28-34.

Bijlage I - Onderzoeksmeldingen

Onderzoeksmelding: 3052
Coördinaten: 28714 / 385486
Toponiem:
Onderzoekstype: Onbekend
Aanmelding: 12-09-2002
Uitvoerder: Archaeological Research en Consultancy
Opdrachtgever: Niet van toepassing
Gezag: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Onderzoeksmelding: 3888
Coördinaten: 28872 / 385354
Toponiem:
Onderzoekstype: Onbekend
Aanmelding: 17-02-2003
Uitvoerder: Archeomedia BV
Opdrachtgever: Niet van toepassing
Gezag: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Onderzoeksmelding: 5729
Coördinaten: 28869 / 385346
Toponiem: Spuistraat
Onderzoekstype: Archeologisch - proefputten/sleuven
Aanmelding: 06-01-2004
Uitvoerder: ADC ArcheoProjecten
Opdrachtgever: Niet van toepassing
Gezag: Niet van toepassing

Onderzoeksmelding: 7742
Coördinaten: 28842 / 385342
Toponiem: Spuistraat; Lange Zelke
Onderzoekstype: Archeologisch - opgraving
Aanmelding: 18-10-2004
Uitvoerder: ADC ArcheoProjecten
Opdrachtgever: Niet van toepassing
Gezag: Niet van toepassing

Onderzoeksmelding: 7908
Coördinaten: 28493 / 385672
Toponiem: Spuikom
Onderzoekstype: Archeologisch - bureauonderzoek
Aanmelding: 05-11-2004
Uitvoerder: SOB Research
Opdrachtgever: Niet van toepassing
Gezag: Niet van toepassing

Onderzoeksmelding: 9765
Coördinaten: 28869 / 385359
Toponiem: Oude Markt-Spuistraat
Onderzoekstype: Archeologisch - verwachtingskaart
Aanmelding: 23-03-2005
Uitvoerder: RAAP Archeologisch Adviesbureau
Opdrachtgever: Particulier
Gezag: Niet van toepassing

Onderzoeksmelding: 12152
Coördinaten: 28075 / 385881
Toponiem:
Onderzoekstype: Archeologisch - bureauonderzoek
Aanmelding: 25-04-2005
Uitvoerder: SOB Research
Opdrachtgever: Niet van toepassing
Gezag: Niet van toepassing

Onderzoeksmelding: 17798
Coördinaten: 28782 / 385464
Toponiem: Bussestraat
Onderzoekstype: Archeologisch - bureauonderzoek
Aanmelding: 15-06-2006
Uitvoerder: Sagro Milieu Advies Zeeland b.v.
Opdrachtgever: Niet van toepassing
Gezag: Niet van toepassing

Onderzoeksmelding: 17966
Coördinaten: 29542 / 385632
Toponiem: voormalig KSG-terrein
Onderzoekstype: Archeologisch - begeleiding
Aanmelding: 27-06-2006
Uitvoerder: RAAP Archeologisch Adviesbureau
Opdrachtgever: Niet van toepassing
Gezag: Niet van toepassing

Onderzoeksmelding: 20885
Coördinaten: 28862 / 385365
Toponiem: Spuistraat/Bussestraat
Onderzoekstype: Archeologisch - begeleiding
Aanmelding: 24-01-2007
Uitvoerder: RAAP Archeologisch Adviesbureau
Opdrachtgever: Niet van toepassing
Gezag: Niet van toepassing

Onderzoeksmelding: 23116
Coördinaten: 29528/385402
Toponiem: Steenen Beer
Onderzoekstype: Archeologisch - begeleiding
Aanmelding: 15-06-2007
Uitvoerder: Walcherse Archeologische Dienst
Opdrachtgever: gemeente Vlissingen
Gezag: Walcherse Archeologische Dienst

Onderzoeksmelding: 25539
Coördinaten: 29183/385451
Toponiem: Dokkershaven, zuidzijde
Onderzoekstype: Archeologisch - Opgraving
Aanmelding: 20-11-2007
Uitvoerder: ADC ArcheoProjecten
Opdrachtgever: gemeente Vlissingen
Gezag: Walcherse Archeologische Dienst

Bijlage II - Arch. waarnemingen

Waarnemingsnr: 53969
Vondstmeldingsnr: 139449
Coördinaten:28940 / 385360
Toponiem: Oude Markt
Vinder/datum: Hoek / datum onbekend (beschreven door RAAP / 18-04-2002)
Verwerving: niet-archeologisch: graafwerk
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: beerput
Datering: NTA

Waarnemingsnr: 53966
Vondstmeldingsnr: 139450
Coördinaten:28850 / 385330
Toponiem: Spuistraat; voormalige Korte Noordstraat
Vinder/datum: Hendrikse / datum onbekend (beschreven door RAAP / 18-04-2002)
Verwerving: niet-archeologisch: graafwerk
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: beerputten
Datering: NTA

Waarnemingsnr: 53958
Vondstmeldingsnr: 139453
Coördinaten:28830 / 385380
Toponiem: Spuistraat; voormalige Korte Noordstraat
Vinder/datum: RAAP / 03-04-2002
Verwerving: archeologisch: booronderzoek
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: ondoordringbaar puin, waarschijnlijk funderingen
Datering: LMEB - NTC

Waarnemingsnr: 53962
Vondstmeldingsnr: 139454
Coördinaten:28910 / 385350
Toponiem: Torenstraat
Vinder/datum: RAAP / 03-04-2002
Verwerving: archeologisch: booronderzoek
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: fundering
Datering: LMEB - NTC

Waarnemingsnr: 53960
Vondstmeldingsnr: 139451
Coördinaten:28930 / 385350
Toponiem: Oude Markt
Vinder/datum: RAAP / 03-04-2002
Verwerving: archeologisch: booronderzoek
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: roodbakkend ongeglazuurd aardewerk, leisteen, menselijk bot
Datering: LMEA - NTC

Waarnemingsnr: 53950
Vondstmeldingsnr: 139452

Coördinaten:28880 / 385320
Toponiem: Spuistraat; voormalige Korte Noordstraat
Vinder/datum: RAAP / 03-04-2002
Verwerving: archeologisch: booronderzoek
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: ondoordringbaar puin, waarschijnlijk funderingen
Datering: LMEB – NTC

Waarnemingsnr: 53956
Vondstmeldingsnr: 139445
Coördinaten:28900 / 385410
Toponiem: Lange Zelke
Vinder/datum: vinder en datum onbekend (beschreven door RAAP / 18-04-2002)
Verwerving: niet-archeologisch: graafwerk
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: kunstmatige ophoging, aslaag
Datering: LMEA – LMEB

Waarnemingsnr: 53964
Vondstmeldingsnr: 139448
Coördinaten:28890 / 385350
Toponiem: Oude Markt; voormalige Kromme Elleboog
Vinder/datum: vinder en datum onbekend (beschreven door RAAP / 18-04-2002)
Verwerving: niet-archeologisch: graafwerk
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: fundering (hoek van kerkhofmuur)
Datering: LMEA – LMEB

Waarnemingsnr: 53954
Vondstmeldingsnr: 139446
Coördinaten:28930 / 385340
Toponiem: Oude Markt
Vinder/datum: onbekend/1861 (beschreven door RAAP / 18-04-2002)
Verwerving: niet-archeologisch: graafwerk
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: menselijk bot
Datering: LMEA – NTA

Waarnemingsnr: 53952
Vondstmeldingsnr: 139447
Coördinaten:28890 / 385320
Toponiem: Spuistraat; voormalige Korte Noordstraat
Vinder/datum: vinder en datum onbekend (beschreven door RAAP / 18-04-2002)
Verwerving: onbekend
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: kan met allegorische voorstellingen
Datering: LMEB – NTC

Waarnemingsnr: 52280
Vondstmeldingsnr: 236200
Coördinaten: 29065 / 385435

Toponiem: Wagenaarstraat
Vinder/datum: van der Linden / 1987
Verwerving: niet-archeologisch: graafwerk
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: muur(restant), mogelijk de stadsmuur van Vlissingen
Datering: LMEB

Waarnemingsnr: 20511
Coördinaten: 29120 / 385160
Toponiem: Altenapoort
Vinder/datum: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/ 1984
Verwerving: Archeologisch: opgraving
Grondgebruik: Onbekend
Vondsten: Muur(restant) (stadpoort; ook wel "Rammekenspoort". Bouwjaar 1489)
Datering: NTA

Waarnemingsnr: 21965
Coördinaten:28930 / 385400
Toponiem: Lange Zelke
Vinder/datum: vinder en datum onbekend (beschreven door Van Heeringen / 1989)
Verwerving: niet-archeologisch: graafwerk (rioleringswerken)
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: pelgrimsinsignes in tin of lood-tin legering
Datering: LMEB

Waarnemingsnr: 20509
Coördinaten:28820 / 385300
Toponiem: Bellamypark kopbebouwing
Vinder/datum: onbekend / 12-1984 (beschreven door Van Heeringen / 1986)
Verwerving: archeologisch: opgraving
Grondgebruik: onbekend
Vondsten: nederzetting
Datering: NTA

Waarnemingsnr: 236168
Vondstmeldingsnr: 236168
Coördinaten: 28950 / 385300
Toponiem: Sint Jacobskerk
Vinder/datum: Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland / 02-1997
Verwerving: niet-archeologisch: graafwerk
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: restanten van grafkelders
Datering: LME - NTA

Waarnemingsnr: 21967
Coördinaten:28860 / 385600
Toponiem: Betje Wolffplein
Vinder/datum: Particulier / 04-1991 (beschreven door Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Zeeland/ 13-07-1992)
Verwerving: niet-archeologisch: onbepaald (bij afbraak pand)
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: zilveren dukaten van de provincie Zeeland,

zonder verpakking en gedeeltelijk op een rol, in een houten ton
Datering: NTB

Waarnemingsnr: 38340
Coördinaten:29500 / 384900
Toponiem: Rede van Vlissingen, Westerschelde
Vinder/datum: vinder en datum onbekend (beschreven door Nederlands Instituut voor scheeps-/onderwaterarcheologie)
Verwerving: indirect: archief
Grondgebruik: water/geul/bank/plaat
Vondsten: nvt
Datering: NTA
Opmerking: Dit zou de locatie zijn waar Cornelis Evertsen de Jongste in 1689 het vlaggenschip van Zeeland verspeeld heeft. Metingen gedaan door marineschip hebben niet tot resultaten geleid.

Waarnemingsnr: 20512
Coördinaten:29340 / 385440
Toponiem: Van Dishoeckhuis
Vinder/datum: Particulier / 24-07-1986
Verwerving: archeologisch: opgraving
Grondgebruik: onbekend
Vondsten: muur(restant) (mogelijk citadel van Alva)
Datering: NTA

Waarnemingsnr: 20510
Coördinaten: 28820 / 385300
Toponiem: Bellamypark
Vinder/datum: vinder en datum onbekend (beschreven door particulier, ingevoerd door particulier / 1987)
Verwerving: niet-archeologisch: onbepaald
Grondgebruik: onbekend
Vondsten: beerput met inhoud van aardewerk, glas en leer
Datering: NTA - NTB

Waarnemingsnr: 236030
Vondstmeldingsnr: 236030
Coördinaten:28700 / 385700
Toponiem: Badhuisstraat
Vinder/datum: particulier / 1981 (beschreven door Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet / 16-08-1991)
Verwerving: niet-archeologisch: onbepaald
Grondgebruik: grasland/weideland
Vondsten: ca. 4000 koperen munten (sol, Frankrijk, 1741 op rollen)
Datering: NTB

Waarnemingsnr: 236167
Vondstmeldingsnr: 236167
Coördinaten:29000 / 385000
Toponiem: Gravestraat – Hendrikstraat
Vinder/datum: particulier / 02-1997 (beschreven door Kuipers)
Verwerving: niet-archeologisch: graafwerk
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: fundering van een kruithuis uit ca. 1810

Datering: NTB

Waarnemingsnr: 236003
Vondstmeldingsnr: 236003
Coördinaten: 28700 / 385700
Toponiem: Badhuisstraat
Vinder/datum: particulier / 1975 (beschreven door Hendrikse / 08-08-1991)
Verwerving: niet-archeologisch: onbepaald
Grondgebruik: grasland/weideland
Vondsten: ca. 4000 koperen munten uit 1741, op rollen zonder spoor van verpakking
Datering: NTB

Waarnemingsnr: 56730
Vondstmeldingsnr: 2320
Coördinaten: 28800 / 385300
Toponiem: Alhambra
Vinder/datum: Archaeological Research en Consultancy / 19-08-2002
Verwerving: archeologisch: opgraving
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: muur(restant), hout/houtskool, glas, metalen, leisteen, natuursteen, vuursteen, dierlijk bot, menselijk bot, hoorn kam, ivoor, wandtegels, ...
Datering: PALEO, NTA – NTC

Waarnemingsnr: 408832
Vondstmeldingsnr: 404964
Coördinaten: 28844/385360
Toponiem: Spuistraat
Vinder/datum: particulier / 15-06-2007 (beschreven door Walcherse Archeologische Dienst)
Verwerving: niet-archeologisch: graafwerk
Grondgebruik: bebouwing/erf/weg/kerkhof
Vondsten: bakstenen waterput
Datering: LME-NT

Waarnemingsnr: nog niet bekend
Vondstmeldingsnr: 406697
Coördinaten: 29365/385018
Toponiem: Oranjemolen
Vinder/datum: particulier/ 10-10-2007 (beschreven door Walcherse Archeologische Dienst en SCEZ)
Verwerving: niet-archeologisch: getijdewerking
Grondgebruik: strand
Vondsten: restanten Hogaars; houten balken en planken
Datering: NT

Bijlage III - Straatnamen

huidige straatnaam	1585	1750	1875
<i>Bellamypark (W)</i>	Zuidstraat		Bierkade
<i>Beursstraat</i>		Beursstraat	
<i>Breewaterstraat</i>	Bree(d)waterstraat	Breewaterstraat	Breewaterstraat
<i>Hellebaardierstraat</i>	Hellebaardierstraat	Hellebaardierstraat	Hellebaardierstraat
<i>Westerstraat</i>	Weststraat	Weststraat	Weststraat
<i>Schoolstraat</i>	Schoolstraat		Schoolstraat
<i>Westpoortstraat</i>	Broeder Arnoldstraat		Gev. H. straat (gevangenhuisstr?)
<i>Verloren Landstraat</i>	St Mariestraat	Olymolenslop	Breeslop
<i>Bakkersgang</i>	Bakkerstraat	Bakkersgang	Bakkersgang (O)
			Boterplein (W)
<i>Slijkstraat</i>	Straat achter het klooster	Slijkstraat	Slijkstraat
<i>nvt</i>	Dijkstraat	Koestraat	Koestraat
<i>Grote Markt</i>	Marktplaats	Grote Markt	Groote Markt
<i>Molenstraat</i>	Lange Noordstraat	Lange Noordstraat	Lange Noordstraat
<i>Kerkstraat</i>	Kerkstraat		Kerkstraat
<i>nvt</i>	Korte Noordstraat	Korte Noordstraat (Z)	Korte Noordstraat
		Blinde Ezel	
		Schardijnkaai	Schardijnkaai
<i>Bellamypark (O)</i>	Oostzijde	OZ Oude Haven	
<i>Vrouwestraat</i>	St Mariestraat	Vrouwestraat	Vrouwestraat
<i>St Jacobstraat</i>	St Jacobstraat	St Jacobstraat	St Jacobstraat
<i>Groenewoud</i>	Plane Grean street	Lange en Korte Groenewout	Lange en Korte Groenewoud
<i>Nieuwstraat</i>	Nieuwstraat	Nieuwstraat	Lange en Korte Nieuwstraat
<i>Nieuwendijk</i>	Nieuwendijk		Nieuwendijk
<i>Palingstraat</i>	Palingstraat	Palingstraat	Palingstraat
<i>Arsenaalplein</i>	Timmerwerf	Oude Timmerwerf	Engelsche Kaai
<i>Samaritaanstraat</i>		Osmanslop	Samaritaanstraat
<i>Pluimstraat</i>		Pleynstraat	Pluymstraat
<i>Noordstraat</i>		Kousteijnsen Dijk	Kousteijnsen Dijk
<i>Weteringstraat</i>		Rioolstraat	Rioolstraat
<i>nvt</i>		Kromme Elleboog	Kromme Elleboog
<i>Lange Zelke</i>		Lange Zelke	Lange Zelke
<i>Korte Zelke</i>		Korte Zelke	Korte Zelke
<i>Kolvenierstraat</i>		Kluveniersstraat	Kolvenierstraat
<i>Scherminkelstraat (+Schutterijstraat)</i>		Scherminkelstraat	Scherminkelstraat
<i>Walstraat</i>		Lange en Nieuwe Walstraat	Lange en Korte Walstraat
<i>Baljuwstraat</i>		Balliuwstraat	Baljuwstraat
<i>Oranjestraat</i>		Orangestraat	Oranjestraat
<i>Hellingbaan (Z)</i>		Peperstraat	Peperstraat
<i>Vrijgang</i>		Vrijgang	Vrijgang
<i>nvt</i>		Franse Kerkstraat	Waalische Kerkstraat
<i>Wagenaarstraat</i>		Wagenaarstraat	Wagenaarstraat
<i>Vlamingstraat</i>		Vlamingstraat	Korte en Lange Vlamingstraat
<i>nvt (Scheldeterrein)</i>		Nieuwe Timmerwerf	nvt
<i>Koudenhoek</i>		Kouwenhoek	Koudenhoek
<i>Gravestraat</i>		Princestraat	s Gravenstraat
<i>Korenstraat</i>		Korenstraat	Korenstraat
<i>nvt (tussen Paardenstraat en Gravestraat)</i>		Kalenhoek	Kalkhokstraat
<i>Paardenstraat</i>		Paardenstraat	Paardenstraat
<i>Onderstraat</i>		Kalenhoek	Onderstraat
<i>Wijnbergsekade</i>		Wijnberg	Wijnbersche kade
<i>nvt (hoek Lange Zelke - Spuistraat)</i>		Oude vismarkt	Glaskaai
<i>De Ruyterplein</i>		Vismarkt	
<i>Kleine Markt</i>		Oude Markt	Kleine Markt
<i>Oude Markt</i>		Luykmarkt	Oude Markt
<i>Wilhelminastraat</i>		Rommelkaai	Pottekade
<i>nvt</i>		Paardenmarkt	Paardenmarkt
<i>Beursplein</i>		Beurs	Plein van de Beurs
<i>nvt (Scheldeterrein)</i>		Peperdijk	Peperdijk

Betje Wolffplein
Dam
Kaaskadestraat
nvt
Waaigat
Achter de Kerk
Schuitvlotstraat
Branderijstraat
Lepelstraat
Plein Vierwinden
Mastkraanstraat
Zeilmarkt
Stenen Beer
nvt (Scheldeterrein)
Kleine Kerkstraat
nvt
Houtkade
Flessenstraat
nvt
Emmastraat
Hendrikstraat
Vrouwestraat

het Pleijn

Dam
Kaaskaaislop
Keisterslop ?
Waaigat
Achter de Kerk
Schuitvlot
Branderijstraat
Lepelstraat
Plein 4 winden
Mastkraanslop
Zeilmarkt
Stenen Beer
Slop achter Franse kerk
Kleine Kerkstraat
W en O zijde Drooge Dok
Houtkade
Flesschenstraat
Prinsen Boschje
Rommelkaai
Hooikade
Korte Fr(anse) Kerkstraat

